

www.e-rara.ch

**Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis presbyteri, Opera quae
hactenus reperiri potuerunt omnia**

**Tertullianus, Quintus Septimius Florens
Parisiis, 1608**

Stiftung der Werke von C.G.Jung, Zürich

Shelf Mark: Online

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-11127>

Adnotationes Iacobi Pamelii in librum III. adversus Marcionem.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

autem vt euigilauit, & primum loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somnij? Quum enim dixisset, quā terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed ædes Dei, & hæc porta cœli. Christum Dominum enim viderat, templum Dei, & portam eundem per quem aditur cœlum. Et utique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: ¹⁹⁷ Qui ædificat in cœlum ascensum suum, utique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. ¹⁹⁸ Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsæ. Ita per illum ascensum ad cœlestia regna tendentes miratur spiritus dicens: ¹⁹⁹ Volant velut qui sunt milui. ²⁰⁰ Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me; scilicet simpliciter vt columbæ. Auferemur enim in nubibus obuiam Domino, secundum Apostolum (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielelem) & ita semper cum Domino erimus, eatenus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: ²⁰¹ Audi cœlū, & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiam si nullam spei cœlestis manum mihi toties scriptura portigaret, satis haberem huius quoque promissionis præiudicium, quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid & de cœlo, à Deo cœli, sicut & terræ: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius esse qui & humilia promiserat, qui & experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si forte regni præconium soli Christo reseruauerat, vt per famulos quidem terrena gloria, cœlestis verò per ipsum Deum annuntiaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quod regnum nouum annuntiet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiæ proferas, ne meritò dubitem de fide tantæ promissionis quam sperandam dicis; immò ante omnia est, vt quem cœlestia prædicas repromittere, aliquod cœlum probes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus cœleste regnum repromittit, non habens cœlum? quomodo & hominem præstitit, non habens carnem? O phantasma omne, ô præstigia magnæ etiam promissionis.

Amos 9.

Isai. 49.

Isai. 31.

Isai. 60.

1. Thess. 4.

Dan. 7.

Isai. 1.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM III. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Secundum vestigia pristini erroris, &c.] Caput hoc inscripsimus: Christum, non alterius Dei intelligendum, quam creatoris. Atqui fuisse amissum pristinum opus, fraude tunc fratris dehinc Apostatæ, supra habes initio libri primi.

2. post decursam defensionem vnica diuinitatis, &c.] Nempe libris duobus precedentibus.

3. illic scilicet pronuntiandam regulæ interuersionem, ubi posteritas inuenitur, &c.] Istud tum latè tractauit Auctor supra lib. de Præscript. aduers. her. cap. 20. ac sequ. vti supra etiam adnotauimus lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 23. Ad quem locum haud dubie adludit, quum hic subdit: Quod etiam primo libro intexui, sicuti ad prædictum librum de Præscriptionibus hic adluditur illis verbis: Ceterum in præscriptionum compendijs vincit; cui similes locos eodem libro adnotatos habes cap. 15. num. 98. Eodem pertinet, quod infra dicit cap. 3. Fidei victicis vetustatis.

CAP. II.

4. Hinc denique gradum confere, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Suspectum esse, quod tam subito venerit Christus Marcionis, antequam pater de eo testaretur. Atqui de prouerbio: gradum conferre, vide nostra Prolegomena; quod placet magis, quam illud vnius cod. MS. Vatic. gradum confere. Lego autem prorsus ex utroque Vaticano: hoc enim ordinis fuerat. Et est Tertullianicum: præeunte suggestu eius.

5. quem numquam mandator designauit, &c.] Mandator (inquit Rhenanus) est, qui aliquid agendum committit; Mandatarius, qui suscipit. Repetit autem mox iterum & tertio: Mandatorem, & rursum cap. 4. Legimus deinde more Tertullianico: Atquin, pro: Atqui. Tertullianica verò sunt: eatenus, quæ, & paraturam (sicuti de hoc postremo etiam adnotauit Rhenanus) item: substructam.

CAP. III.

6. Non fuit (inquis) ordo eiusmodi necessarius, &c.] Inscriptionem huic fecimus capiti: Quod sola signorum virtutes Christum Dei filium non probauerint. Sunt autem ver-

ba Marcionis usque ad illud: At ego negabo, &c.

7. exauctorauit.] Hoc est (inquit Rhenanus) auctoritate destituit, infirmavit, vox certe Tertulliano frequentissima.

8. Siquidem edicens multos venturos, &c.] Paraphrasticos citat illud Matth. 24. Multi venient Pseudochristi, &c. Illi autem: temerariam signorum & virtutum fidem, vt etiam apud Pseudochristos facillimam, haud absimile est illud supra lib. de Præscriptionib. aduers. heret. cap. 44. num. 289. Adiciant præterea multa de auctoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maxime doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, vt meritò Apostoli crederentur, quasi nec hoc scriptum sit: venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent. Sic etiam B. August. lib. 13. contra Faustum, c. 5. Miracula non facitis, quamquam si faceretis, cauere mus, per instrumentum nos Dominum, & dicentem: Exsurgent multi, &c. & Tract. 14. in Ioannem: Pontius fecerit miraculum, & Donatus orauerit, & responderit Deus de cœlo: primo, aut falluntur, aut fallunt; postremo, fac illos montes transferre, si caritatem non habent, nihil sunt; sed quomodo haberent, qui diuiserunt unitatem? Atqui non propterea sensisse Auctorem veritatem signorum & virtutum apud hæreticos aliquando fuisse, aut futuram; patet tum infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 16. vbi tractans illud 2. Thessal. 2. ait: Quæro, cur veniat in omni virtute, & signis, & ostentis mendacij, tum apertius supra lib. de Anima, cap. 57. vbi ostendit animam Samuelis Prophetæ à pythónico spiritu non extractam, ex eo inter cetera, quod demon in Antichristo sit signa portentosa edicturus, addens, eundem spiritum & in Pseudopropheta, & in Apostata facile mentiri. Quod ipsum etiam pauloprius ibidem his verbis confirmatur: Corpora denique videbantur Pharaoni & Egyptijs Magicarum virgarum dracones, sed Moysei veritas mendacium deuorauit; addens: mendacio posse Simonis hæreticos etiam Prophetarum animas ab inferis mouere; vbi vide & Adnotat. nostras num. 636. 637. & 638. Haud dubie in hoc imitatus B. Irenæum lib. 1. cap. 8. & apertius lib. 2. cap. 37. quem etiam locum descripsit Eusebius in Ecclesiastica historia. Valeant ergo qui Ter-

stillatum aliter interpretantur.

9. quali locum in balneis, &c. occupavit, &c.] De hoc proverbio vide nostra Prolegomena.

10. hoc fidem cludet.] *Vatic. MS. cod. 1. legit: eludet: utrumque: nō malē: cludere enim pro claudere veteribus usitatum, Varro de re Rustica c. 3. Plinio lib. 37. Seneca Thebaïdos 1. & ipsi quoque Cicero lib. 2. de Natura Deorum.*

11. interdum per famulos suos retrō addidisse, interdum per Christum suum ædendas destinasse.] Priori parte addidit ad virtutes per Moysen editas, Exod. 7. & deinceps, posteriori ad illud Isai. 61. Spiritus Domini super me, &c. sanare contritos corde, predicare captivis remissionem, & cæcis visum. Id enim de se Christus interpretatur Luc. 4.

CAP. IIII.

12. Deditatus opinor est, &c.] Caput hoc inscripsimus: Debuisse proinde Christum Marcionis, non ante, sed post Christum Creatoris venire. Sunt autem Tertullianica voces: revincendi, retractare, intercessionem pro obstaculo, temporis alieni decursum neutro genere. Siue autem legas cum excusis: & vanus utrobique, siue cum 1. *Vatic. MS. cod. vanus in viroque, perinde est.*

13. tunc si fortē credendus est.] Si fortē, pro: fortē, sicut etiam hic adnotavit Rhenanus, & alibi frequentissimē.

CAP. V.

14. His præluserim, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De duabus causis seu duplici intellectu eloquij Prophetici. Non refert autem siue cum excusis legas: præluserim, siue cum 2. *Vatic. MS. cod. proluserim; &: cominus, cum illis, aut cum his: cominus. Atqui de Proverbialibus formulæ: præcludere de gradu primo, ad certum & cominus dimicare, ac aliquas lineas præducere ad quas erit dimicandum, vide nostra Prolegomena.*

15. scripturaram formam, &c. ut ita dixerim, naturam demandare.] *Novē dixit: demandare, pro eo ac si diceret: adlegare, ac ex scripturis petere. Id enim non obscure significat, quum subiungit: ne tunc in controuersiam deducte, quum adhibentur ad causas, &c. obrundant lectoris intentionem, & deinceps: Duas itaque causas prophetici eloquij adlego agnoscendas.*

16. Vnam, quā futura interdum pro iam transactis enuntiantur, &c.] Quum varia sint huius exempla, in quibus Prophetica diuinitas id quod prospicit quasi iam visum atque expunctum (id est, etiam Rhenano interprete, adimpletum) pronuntiat, unicum adfert Isai. 50. Auctor testimonium: Dorsum meum posui in flagella, &c. de quo vide supra lib. de Resurr. carn. cap. 20. num. 151. Est autem adnotatu digna iam tum varia expositio eius loci, siue de Christo secundum nos, id est Ecclēsiæ interpretationem; siue de Propheta Isaiā secundum Iudæos; quippe qui interpretationibus talibus verba Prophetarum deprauarint. Legimus autem secundo loco: uniformem statum temporum, ex 1. *Vatic. MS. cod.*

17. Alia species erit, qua pleraque figuratē portenduntur.] Huius plura exempla recenset Auctor; eod quod diuersa sint: ænigmata, allegoriæ, & paraboli; sicut manifestius est, quā ut pluribus sit opus.

18. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, &c.] Siue sic legas cum vulgatis, siue: distillaturos cum *MS. 1. Vatic. cod. non refert; utrumque enim Columella usitatum est eodem significatu. Atqui quamquam reperiatur istud tum Isai. 3. tum Amos 9. adnotauimus priorem locum ad marginem, ubi legitur: distillabunt montes dulcorem, & colles fluent lacte. Ad quod etiam respexisse videtur Auctor, quum paulopost citat illud Exod. 3. ac 13. terram lacte & melle manantem.*

19. sapam de petris, aut defrutum de rupibus, &c.] Sapam inquit Varro de vit. pop. Rom. lib. 1. sicut à Nonio citatur) appellabant, quod de musto ad mediam partem decoxerant; defrutum, si ex duabus partibus ad tertiam redegerant deferuesciendo.

20. placentas & famias.] Latinius coniecit legendum Pfo-

mias, ego malim Pfoimia: est enim *Ποιμία* Joan. 13. quod transierunt interpretes, buccellam intinctam, quam Christus Iude tradidit, & apud alios, etiam iuri carniū intinctam buccellam significat. Videtur itaque eius generis liba exigua Auctor intelligere. Nihil tamen immutandum putauimus, quod etiam *MS. cod. 2. Vatic. legant Samias; maxime quā apud Athen. lib. 14. Dypnosoph. cap. 19. mentio fiat placentarum Samiarum quæ in delicijs erant, à Samo earum opifice, quantum apparet, ita dictarum.*

21. aquilicem.] Aquilicem (inquit Rhen.) appellare videtur ab aquis aliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant. Aquilices olim Tusci erant arte quadam & remedijs pluuias elicientes, quum fruges nimia siccitas tantum non enecaret. Vnde dictum Aquilicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aqueductus colligebant. Plinius lib. 26. cap. 6. Tusim, inquit, sedat Bechion, quæ & Tusilago dicitur. Duo eius generis sylvestris ubi nascitur, subisse aquas credunt, & hoc habent signum aquileges. Meminit Aquilegi, quæ scri. standarum aquarum ars est, Plinius lib. 31. Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Aur. A. cadus Iureconsult. Digest. de iure immunitatis, lib. 50. Aquilices etiam inter eos refert, quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit; aquileges, ut arbitror, intelligens. Structores, inquit, carpentarij, scandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, &c. Apparet porro, omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione præditum fuisse Tertullianum, ex hoc loco & alijs similibus.

22. Ponam flumina in regione sitienti, &c.] Hæc citat ex Isaiā, partim cap. 41. partim 43. Nam illud: Ponam flumina in regione sitienti, reperitur cap. 43. Vbi *אַרְבָּעָה* vertit: terram sitientem, pro eo quod B. Cypri. lib. 2. Testim. adu. Iud. c. 4. in inaquosam terram, ac Latini interpretes LXX. in inaquoso. Et ipse Tertull. lib. 4. cap. 13. in terra inaquosa. Illud vero: & in solitudine (ubi eandem vocem *אַרְבָּעָה* vertit B. Cypri. Epist. 63. ad Cæcili. locum inaquosum) cedrum & buxum, (sic enim transpono hæc verba secundum editiones omnes) Isai. 41. Rursum quod sequitur: Benedicent, &c. Isai. 43.

23. Benedicent me bestię agri, &c.] Benedici (inquit Rhenanus) eleganter interpretatur, fausta omnia ab aliquibus, siue faustum omen ab aliquo referre. Atqui: Filias passerum transtulit Auctor, pro eo quod alij: struthionum, quia vox *στρουθίων* utrosque significat. Verum Sirenes, Græcè *σειρήνες*, appellans monstruolas fabulosasque cantatrices, ostendit se agere de Sirenibus illis virginibus, quarum notissimam fabulam primus commentus est Homerus Odys. 12. non vero de auibus illis, quarum Plinius meminit lib. 10. cap. 47. quod confirmatur ex eo, quod vox Hebræa *סַרְיָן* dracones significet, sicuti B. Hieronym. transtulit, & fabulas; quā adeo LXX. transtulerunt Sirenes, eāque (vnde adit Auctor) fabulosas.

24. hæreticorum Apostolus.] Intelligit Apostolum Paulum per Marcionem editum ac truncatum, qui tamen etiam interpretetur legem de bubus (siue bobus, ut legit alter *Vatic. MS. cod.*) terentibus; de quo loco vide supra lib. 2. aduersus Marcionem, cap. 17. num. 109. ac de petra potui subministrando comite Christo, 1. Cor. 10. infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 7. sicut etiam de duobus argumentis filiorum Abraham, Gal. 4. & similiter quod suggerit Ephesij, cap. 5. de duobus futuris in vnam carnem, id se in Christum & Ecclesiam agnoscere. Atqui lego: docens proinde & Galatas, pro: ad Galatas, ex 1. *Vatic. MS. codice.*

CAP. VI.

25. Si satis constat de istis, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod Christum ignoratum iri à Iudæis, atque adeo etiam Marcionitis eodem errore sociatis, per scripturas prænuntiatum sit. Est autem in hoc imitatus B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem; & Auctorem vicissim B. Cyprianus loco infra citato.

26. Iudaicæ litteraturæ, &c.] Loqui Auctorem recte adnotat Rhenanus de libris veteris Instrumenti, quos supra Tom. 1. Apolog. cap. 19. Iudaicum sacramentum nuncupat. Alibi certe Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. litteraturam interpretatur litterariam

totiam eruditionem; nec absimiliter alicubi lib. de Anima. Tertullianicum verò est illud: retractetur. Atqui siue legas: atque ita coacta est, ut vulgo legitur, siue: at que inde cum Vat. 1. MS. cod. non refert.

27. Rhodia lex.] Notat, inquit Rhenanus, Marcionem, quod nauclerus esset & Barbarus, adludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius sit mentio in libris Digest. titulo, Ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes, & nauarchum ipsum pertinet, iubens cicctarum è nauis mercium damnum, iuxta seruatarum rerum estimationem ab unoquoque esse compensandum. Hic proprie de ea re non agit, sed ioci tantum gratia Marcioni, qui nauiculariam olim fortassis exercuerat, in Barbara Ponti regione natus, nò Rhodiam legem (que nautica quidem est, sed tamen Romana, ac à prudentissimis hominibus lata) verum Ponticam ac Barbaram aliquam legem causse scribit; errare Iudeos in Christum suum, non licere. Quomodo verò nauclerus dicatur, & quod Ponticus Marcion, supra vide initio lib. 1. num. 2. Recte etiam adnotat Rhenanus: deceptui, accipi pro deceptione. Atqui 1. Vatic. MS. codex hic legit: cauerit, pro: cauerat, & mox: fuerat, pro: fuerit, sed perinde est.

28. Porro quum & prædicatum sit, non agnituros eos Christum, ideòque etiam perempturos, &c.] Non dubito quin reperire sit eiusmodi scripturas in veteri Testamento, sed ad eas omnes respicit Apostolus 1. Cor. 2. his verbis: Ceterum si scisissent, numquam dominum glorie crucifixissent, de quibus latius infra Auctor lib. 5. adu. Marc. cap. 6. Supplemus autem ex Vatic. 2. MS. cod. vtrique & ignorabilem.

29. sed reueruatis eis ad causam passionum, &c.] Nempe ad caput sequens, ubi passionem Christi prædictas ostendit. Atqui sicut paulo ante: prædicatum, eodem & hic & alibi significatu prædicationes, pro prædictionibus, accipit Auctor. Legat autem Lector: sufficere cum vulgatis, vel sufficere cum 1. Vatic. MS. cod.

30. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, &c.] Quum hic addat: illorum, & mox: eorum, pater additum fuisse bis olim apud 70. autòr, quod hodie desideratur, & tamen lectum olim, est verisimile, quum sic legatur tam à Chaldaico Paraphraste, quam in Hebræo contextu, & etiam priori loco, à B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem.

31. Et: Aure audietis, &c.] Omnino sic distinguendum, neque enim, Et, reperitur Isai. 6. Mirum est autem quomodo verat: & oculis videbitis, quum non modo apud Isaiam, sed & Matth. 13. & Act. 28. legatur ab omnibus, qui LXX. aditionem citant: & videntes videbitis; nec dissentiant Hebræa & Chaldaica editiones, neque etiam B. Cypr. Test. lib. 1. cap. 3. Vbi locum hunc imitatur hoc titulo: Quod Dominum neque cognituri neque intellecturi, neque recepturi essent; nisi fortassis respexerit ad illud Rom. 11. Vbi etiam ad hunc locum Isai. adludit: Dedit illis Deus spiritum transpunctionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant, quamquam hoc ad sequentia referri possit.

32. nequando auribus audiant, & oculis videant, &c.] Elegantiæ gratia, ut magis corresponderet illi: auribus grauiter audierunt, & oculos concluderunt, videtur istud transposuisse Auctor: pro eo quod alij omnes, locis mox citatis, & Joan. 12. ipse quoque Cyprianus, nequando oculis videant, & auribus audiant. Transulit autem: conijciat, vocem Græcam συνῶσι, pro eo quod alij omnes: intelligant; atque adeò accipit: conijcere, pro cogitare seu mente reuolucere, iuxta significationem alteram vocis Græcæ.

33. labijs diligentes Deum, &c.] Hic rursus differt Auctor legendo: diligentes Deum, pro eo quod B. August. alicubi: colentes, & alij omnes: honorantes; etiam B. Fren. lib. 4. cap. 25. ac Iustinus Martyr vbi supra. Fortassis ideò, quia eo quod colimus & honoramus aliquem, diligimus, aut dilectionem simulamus, eadem significatione qua τιμῶς, & honore dignus, & charus transferri solet.

34. secundum Amos Prophetam, &c.] Omnino legendum: Amos. Nam præterquam quod Amos ab Auctore adscribatur hæc Prophetia: Qui solidat tonitruum, &c. supra l. adu. Herm. cap. 3. non reperitur vquam simile quid apud Iohelam,

at legitur secundum LXX. Amos 4. & eius titulo citatur etiam ab Ambrosio lib. 2. de Spiritu sancto, c. 7. B. Basilio contra Eunomium, lib. 4. Athan. l. de Fid. unit. & trinit. ac l. Contra eos qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam, Euseb. Demonstr. Evangel. li. 4. cap. 22. B. August. li. 18. de Ciuitate Dei, c. 2. & Concilio Sardiensi, referente Socrate hist. l. 2. c. 20. & Didym. lib. 11. de Spiritu sancto. Qui etiam omnes cum Auctore legunt, & eodem modo interpretantur illud: adnuntians in homines Christum suum, pro eo quod B. Hieron. vertit: eloquium. Quod contigisse ex similitudine vocum Hebræicarum, quod ille legerit: Malecho, LXX. verò Melicho, adnotauit Leo de Castro in Comment. huius Prophete, qui MS. exstat apud Reuerendiss. Dn. Lindanum Ruremundensem Episcopum.

35. si omnis spes Iudeorum, nedum dicam etiam gentium, &c.] Adludere videtur tum ad illud Hier. 14. Expectatio Israel Saluator, siue: saluans, uti habent LXX. & illud Gen. 29. Ipse erit expectatio gentium; nam spem non aliud esse quam expectationem boni, ipse Cicero definiuit lib. 4. Tuscul. quest. atque adeò pro expectatore ab Auctore hic accipitur. Atqui siue legas ex Vat. 1. MS. cod. redestinabatur, siue: destinabatur cum alijs, non refert; Verum ex eodem supplemus: & prudentibus eorum (id est, Phariseis) eo quod illud: eorum supra legatur num. 30.

36. secundum quod & alibi: Et quis cæcus, &c.] Sic recens hunc locum distinximus; scripturam citatam Isai. 42. eodem modo interpretantur BB. Iustinus Martyr, vbi supra, Hieron. Theodor. ac Procopius in Comment.

37. Nos quidem certi, Christum semper in Prophetis locutum, &c.] Quod B. Aug. lib. 2. de Trinit. & adu. Maxim. Ariarium adfirmare non audent, pro certo pronuntiat Auctor; non modo locutum semper in Prophetis Christum, sed & in Dei nomine & auditum & visum; idque non hic dumtaxat, sed etiam supra Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. num. 114. 115. ac 116. & infra rursus lib. 5. adu. Marc. vbi Epist. 2. ad Cor. tractat. ac lib. adu. Praxean. Verum de hoc eius Paradoxo latius inter Prolegomena.

38. Spiritum scilicet creatoris.] De hoc etiam tum Auctor, tum aliorum quorundam veterum, etiam B. Cypriani paradoxo (quod habet etiam supra Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 314. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 1. num. 2. ac loco mox citato lib. adu. Praxean) vide nostra Prolegomena, Repetitur etiam secundo paulopost: & spiritum (id est) Christum creatoris, & rursus: Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius.

39. Spiritus personæ eius, Christus Dominus.] Ita omnino legendum censo, pro: Persona spiritus nostri Christus Dominus. Nam imprimis nimium Variaret Auctor à LXX. Thren. 4. Vbi legitur non modo iuxta Græcos & Latinos codices: Spiritus faciei nostræ, seu: vultus nostri, siue: ante faciem nostram, Christus Dominus, sed etiam ipsdem citatur verbis in eadem sententiam à B. Iren. lib. 3. cap. 11. B. Iust. Mart. Apolog. 2. ad Anton. Pium, & Rufino in Symbolum, à quibus etiam haud multum dissentit editio Hebræa, quæ legit: Spiritus oris nostri, & Chaldaea: spiraculum spiritus vite qui est in naribus nostris. Deinde sic legit & etiam interpretatur eundem locum Auctor infra lib. aduersus Praxean: Nam & scriptura quid dicit? Spiritus personæ eius Christus Dominus. Ergo si Christus personæ patris spiritus est; merito spiritus, cuius persona erat, id est, patris eius, faciem suam, ex vnitatem scilicet, pronuntiauit. Pro quo etiam facit quod legit infra loco citato, lib. 5. aduersus Marc. cap. 11. & supra quoque lib. 2. cap. 27. Persona Dei Christus Dominus. Atqui personam pro vultu seu facie accipi ab Auctore, tum ex his locis patet, tum quod infra eodem loco lib. 5. aduersus Marc. legat ex Psalmis: Significatum est super nos lumen personæ tuæ Domine, pro eo quod vulgatus interpret: vultus tui. Ceterum differt in eo à LXX. quod legat: personæ eius, pro eo quod alij omnes: nostra.

40. Dereliquistis Dominum, &c.] Tandem aliquando deprehendi istud haberi Isai. 1. iuxta LXX. pro eo quod ex Hebræo vertit. B. Hieron. Dereliquerant Dominum, & blasphemauerunt

sanctum Israel; idque ex B. Cyprian. eum loco citato, ubi idem argumentum tractat, tum etiam alibi. Huc etiam adludens Tertull. supra lib. adu. Iud. cap. 3. ac 13. legit: & ad indignationem provocastis sanctum Israel, & similiter infra huius libri cap. 22. Sive autem legas: qui patrem non agnouerunt, cum Vatic. 1. MS. cod. siue cum Vulgato: agnouerint, perinde est.

41. Id enim intelligi vel non intelligi capit, &c.] Sæpe (inquit Rhenanus) iam indicavimus usum verbi capit apud hunc Auctorem. Similimum est illud libro proxime superiori, c. 9. Caput etiam, inquit, imaginem spiritus dicere statum. Atqui quod pro: Christum auersati, non hic modo, sed etiam alibi Vatic. 1. MS. cod. legit: aduersati, non displicet, ob similes nonnullas Auctoris phrasen; sed nolui in contextu quicquam immutare, quod alter Vatic. MS. legat: auersati.

42. planum in signis.] Recte ad marginem adnotavit Rhenanus, hoc est: impostorem. Simile est illud Tom. 1. Apolog. cap. 21. uti magum æstimarent de potestate, ubi vide Adnot. nostras num. 321. Eadem significatione Plinius lib. 35. cap. 18. loquitur de Plano Regio, qui Ptolomæo in delicijs erat. Nam à Græca voce πλάγιος in familiam Latinam transiit ea vox, quam adeo etiam de impostoribus quibusdam interpretatur Eustathius Homeri interpret in Odyssæan.

CAP. VII.

43. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo, &c.] Capiti huic inscriptionem dedimus: De duplici Christi aduentu à Prophetis demonstrato. Atqui ipsi dem verbis hic repetit quæ supra lib. adu. Iud. cap. 14. ex quo aliquot hic locos castigauimus, & hinc ubi vicissim.

44. rationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus, &c.] Mutuatus (inquit Rhen.) ad utrumque Accusatum refertur. De Prouerbio vero: cæcus à cæco in eandem deductus foueam, vide nostra Prolegomena.

45. Duos dicimus Christi habitus, &c.] Meminit eiusdem rei non modo hic Auctor, sed etiam Apolog. cap. 21. num. 320. Supplemus autem: os suum ex MS. cod. supra, quia & Græcè & Latine ab omnibus legitur.

46. nec aspectu quidem honestus, &c.] Similiter etiam: nec, pro: ne Honestus (inquit Rhen.) pro pulcro, cui supra adnotauimus. Sic accipiendum quod infra sequitur: omni inhonestate prostratus, id est: deformitate.

47. Ut positus à patre, &c.] Hic nouam periodum distinximus, quod habeatur alibi, nempe Jsaï. 8. saltem iuxta sententiam LXX. quem locum recte interpretatur de Christo. Nam consentit B. Petrus epist. 1. cap. 2. quum dixit: Credentibus honor, non credentibus lapis offensionis & petra scandali. Sicuti & ibi: Minoratus, &c. ac rursum: Verum se pronuntians, &c. quia illud reperitur Psalm. 8. hoc vero Psalm. 21. Atqui noua voce: nullificamen ab Auctore transfertur, quod supra: abiectionem.

48. & aderat in conspectu eius, &c.] Adieciimus: &c. ex lib. aduers. Iudæos, quia Græcè legitur Daniel. 7. Ubi pro eo quod Græcè est dumtaxat: καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς θρόνον, translulit Auctor: & aderat in conspectu eius, & qui adstabant, adduxerunt illum, non hic modo, sed etiam supra. Qui legisse etiam videtur dumtaxat: καὶ αὐτῷ ἐδίδου τὴν ἀρχὴν βασιλείας, quod vertit: potestatem regiam, quum ab alijs. interse-ratur etiam: καὶ πῶς, id est: & honor.

49. Tempestiuus, &c. decore, &c.] De vocibus Tertullianici: Tempestiuus, ac: tempestiuitate, vide supradictum lib. adu. Iud. cap. 9. num. 108. Legunt autem MS. Vatic. 2. benedixit te Deus in æternum, pro: in æuum; sed quia hoc etiam paulo ante legitur, malimus retinere. Supplemus vero sicuti supra: sub pedibus eius.

50. Tunc & cognoscent eum qui compugerunt eum, &c.] Supra: quem; sed perinde est: ubique enim in hoc loco Zachar. 12. citando variat Auctor, sicuti non semel adnotauimus. Supplemus vero sicuti supra: in humilitate conditionis humanæ constitutum, & transponimus: quia & Natiuitatem

eius (inquit Isaias) quis enarrabit: ac: immò & in ipsius nominis sacramento, pro: ipso.

51. & exornatus podère & mitra & cidari munda, &c.] Retenta est ab Auctore vox Græca ποδήρη, quam Latinus LXX. interpres recte vestem talarem translulit, quæ à talis, sicuti vox illa ποδὶ ποδῶν, deducta est. Deinde addit explanationis causam: & mitrâ, quia neque Græcè, neque Chaldaicè, Hebraicè, aut Latine aliud legitur quàm: cidari munda. Sunt enim Synonyma mitra, cidaris, pro sacerdotali capitis ornamento.

52. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, &c.] Locum hunc desumpsit haud dubie Auctor ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem. Sic enim ille: Et qui in ieiunio duo hirci pares accipi iubebantur; quorum alter erat emissarius (πομπῆς) malorumque depulsor fiebat; alter autem in oblationem sumebatur, duorum Christi aduentuum designatio erant. Prioris quidem, quum eum veluti emissarium atque arumnas auertentem emisissent seniores vestri & sacerdotes, manus ei inferentes, & morte illum multantes. Posterioris autem, quum in eodem Hierosolymorum loco, ipsum agnoscentis signominia à vobis adfectum. Ac paulopost: Etenim, quod ibidem duorum hircorum, qui in ieiunio offerri sunt iussi, oblatio, non alibi quàm in Ierusalem fieri permessa est, scitis. Addens autem uterque: in ieiunio, significare videtur illam oblationem duorum hircorum fieri solere mense septimo decima die mensis, quo iubebantur adfligere animas suas religione perpetua, cuius eodem capite sit mentio; Nam adfligere animas interpretatur B. Hieronym. lib. 1. aduersus Iovinian. ieiunare. B. Cyrillus in Commentario id ipsum significat, vocans festum illud Propitiationis, quod alij Expiationis, quod tertium erat præcipuarum sollempnitatum, sicuti patet Levitici 23. ad quas omnes Hierosolymam proficisci tenebantur. Atqui supplemus ex sepedito lib. aduersus Iudæos: à quibus & læsus est, & legimus: Vnus quidem, pro: Alter autem, ac: consputatus, pro: consputus. Porro mirum est, ex quo loco (nam Levitici 16. non habetur) additum sit illud ab Auctore: circumdatus coccino, maledictus, & consputatus, & compunctus, & conuulsus à populo; nisi paraphrasticè dicatur id potius ad Christum referre quàm ad Hircum emissarium. De Visceratione denique vide supra cap. Vlt. lib. adu. Iud. num. 164. ex quo loco supplemus: id est secundum, qui est, siue: erit) in honore & gloria.

CAP. VIII.

53. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod si Christus in phantasmate, non in vera carne venerit, etiam verè mortuum non esse, neque resurrexisse pro peccatis nostris. Eiusdem argumenti est quod tractauit supra lib. de Carne Christi, cap. 5. Verè mortuum & crucifixum esse Christum, & proinde verè etiam natum. Atqui de Prouerbio: Aspis à vipera mutuatur venenum, vide nostra Prolegomena. Siue autem legas: mutuare cum Vatic. 1. MS. cod. siue: mutuari, cum alijs, non refert.

54. præcoquos & abortiuos.] Similiter vocatur Vicia supra Tom. 1. lib. de Palio, cap. 1. Romana præcoqua, nisi quod hic adiectiue accipiat. Perinde verò est, siue cum Vatic. 1. MS. cod. legas: abortiuos, siue cum reliquis: abortiuos; nam quid differant abortus & abortus, supra alicubi ex Notis adnotauimus.

55. incredibile præsumpserant Deum carnem.] Adnotat Rhenanus Græcam esse figuram, ac si diceret: Deum secundum carnem, sed etiam constabit sensus, si subintelligatur: Deum carnem factum.

56. Si enim tangendo, &c.] Tangendo Christus à vitio liberauit, Matth. 8. 9. 17. ac 20. tactus verò ab aliquo, Matth. 8. ac 14. Hos itaque locos ad marginem adnotauimus.

57. tam impressè.] Hoc Aduerbio (inquit Rhen.) usus est etiam supra, ut in libro de Carne Christi, cap. 12. Et ut impressius dixerm. Eodem, cap. 20. Hoc quidem impressius, quod factum potius dicit, quàm natum,

58. & quod

58. & quod resurrexerit tertia die, &c.] Omnino sic locum hunc castigant ex Vatic. 2. MS. cod. pro, resurrexit, quod precedat: mortuus sit, ac sepultus sit.

59. deuerterentis in terram, &c.] Recte etiam hic accipit Rhenanus deuertere eadem significatione qua alibi: deuersari, ac: deuersoria, pro: diuertere, ac diuersari, & diuersoria. Atqui prorsus legimus cum Latino: si Christus non resurrexit, pro: si Christus non valebit, ex 1. Vatic. MS. cod. item: Atque ita inanis est fides nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum; nisi malit quis transponere verba, sicut ipse Apostolus 1. Cor. 15. Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra.

CAP. IX.

60. In ista quaestione, qui putaueris, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Non suffragari Marcioni angelos Creatoris, qui Abraham & Loth apparuerunt; Gen. 18. ac 19. Sunt autem verba Marcionis usque ad illud (ubi proinde nouam periodum facimus) Primò, &c. Atqui similes loci sunt supra l. de Carne Christi, c. 3. ac 6. & lib. de Resurr. carn. c. 62.

61. sed veræ & solidæ substantiæ humanæ, &c.] De hoc (quod mox repetit, & c. 11. iterum) vide Prolegomena nostra inter Tertulliani paradoxa.

62. qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, &c.] Ita legimus ex utroque MS. Vatic. cod. pro: &c., eo quod subiungatur: & quidem verbo. Atqui quod mundum ex nihilo ædificauerit Deus, supra latè tractatur lib. adu. Hermog. cap. 2. 15. 21. ac 22. & alibi frequentius.

63. vnde vnde producere, &c.] Sic tum ex nostra, tum ex Dn. Latini conjectura supplemus, ubi vnde semel dumtaxat legatur, & similiter non multo post: vnde vnde sumptam; maxime quum subiungat: & quoquo modo omnino dimissam. Quare non est opus, ut accipiamus cum Rhenano, vnde, pro aliunde, aut pro: vnde libet, ut interpretatur infra l. 4. c. 18. illud: qui neque vnde speraret.

64. Ceterum & alijs hæreticis, &c.] Agit de Apelle, qui (sicut indicatur supra lib. de Carne Christi cap. 6.) non modo Christi, sed & angelorum carnem ex syderibus factam afferuisse videtur. Atqui supplemus ex Vatic. 2. ut natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret.

65. Ideoque & ipse cum angelis, &c. in veritate quidem carnis apparuit, &c.] Id ipsum habet etiam supra dicto c. 6. l. de Carne Christi, sed ad paradoxa Auctoris tractatum ea de re distulimus inter Prolegomena. Supplemus vero iterum ex Vatic. 2. sed & discentis.

66. breuem carnis com meatum, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) facultatem brevis temporis agendi in carne. Similes phrasæ habes alijs Auctoris libris.

67. & apparitores suos ignem flagrantem.] Citat hoc ex Psalm. 103. sicuti alicubi supra ex Apostolo Hebr. 1. quando legit: flammam ignis; idque secundum veterem Psalmorum Latino-rum additionem, qua vtebantur ante B. Hieronymi ex Græco, quæ est ædificatio a Fabro, castigationem; quum alij omnes vertunt: ignem vrentem. Græce hoc die (quod mirum est) utrobique legitur πυρός & πυρ. Accipit autem iterum apparitores, pro: ministris, & renuntiemus, pro: demonstramus.

68. homines in angelos reformandi quandoque, &c.] Quo sensu id dixerit Auctor, nempe quod ad similitudinem angelorum homines reformandi sint, satis superque indicat supradicto c. 62. lib. de Resurr. carn. Denique, inquit, non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret; sed tamquam angeli, ut homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem adtribuit. Eodem itaque modo etiam intelligi debet, quod supra eiusdem lib. cap. 26. in regno Dei reformatam & angelificatam carnem dixit. Certe eodem pertinet, quod non angelorum substantiam hominibus post diem iudicii, sed perfectum (id est perfectionem) ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum dumtaxat promittat Auctor supra lib. de Anima, c. 56. Quare mirari satis nequeo, quod Guido Carmelita lib. de heret. cap. 36. Tertulliano adscribat errorem, tamquam qui non modo malos in demones (sicut aut illi, aut potius Tertullianus adscribit B. An-

gust. nam nusquam apud illum reperitur) sed & animas bonas in angelos conuertendas tradiderit. Maxime quum etiam supra l. aduers. Valentinos ita loquatur c. 32. Et tamen, inquit, illuc habeo devertere; ubi post excessum omnino non nubitur; ubi superindui potius quam despoliari; ubi etiam despolior; sexui meo deputor; angelis non angelus, non angela.

CAP. X.

69. Igitur non admissus ad consortium, &c.] Caput hoc inscriptissimum: Quod si caro in Christo negetur tamquam indigna, etiam carnis imago in illo dedignanda sit. Atqui recte hic Rhenanus: Ipse me, inquit, sensus coëgit, ut hic dictionem uti, verterem in tui, consilium Dei tui, quo Christum tuum, &c. Exemplaria vetusta consentiunt in errore.

70. stropham administrasset, &c.] Strophæ (inquit idem Rhenanus) dolum, versutam, atque imposturam significat. Græcis τροφή. Qui etiam addit: Aliquantis accipi, pro aliquot, & subaudit: rebus.

71. per rubum quoque & ignem, &c.] Istud reperitur Exod. 3. illud: per nubem, Exod. 19. ac 24. Vbi interim etiam in flamma ignis apparuit Dominus; denique illud: per globum, id est, turbinem, Iob. 38. Quam interm versione, magis indicat significationem duplicem turbinis Auctor, qui etiam globum significat, quàm vocis Græcæ λαίλαξ, quæ dumtaxat turbinem venti significat. Atqui etiam hic: representationibus, pro comparationibus accipit Auctor. Iterum autem (vnde etiam adnotauit Rhenan.) paratura, pro materia. De Prouerbiali denique formula: ad certum spectare, vide nostra Prolegomena.

CAP. XI.

72. Toras istas præstigias, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod etiam vera fuerit in Christo natiuitas; alioqui mendacium Deo, non veritas, tribueretur. Quod ipsum argumentum tractauit supra lib. de Carne Christi, cap. 1. 2. 3. 4. 5. & 6.

73. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, &c.] De Philumene vide Adnotat. nostras dicto cap. 6. num. 54. & locos ibidem citatos. De Apelle ibidem citauimus Adnot. nostras supra lib. de Præscript. adu. heret. cap. 51. her. 19. num. 324. & infra Tom. 4. ad fragmenta libri Auctoris aduersus Apellem, ubi etiam tractatur: quomodo defector Marcionis ipse fuerit.

74. & vbera quæ hauisti.] Vatic. 1. MS. codex: sumpisti, forte suxisti, quemadmodum noster vulgatus interpretatur, Luc. 11.

75. Et videbimus de his capitulis suo tempore, &c.] Sine addas: in, cum 2. MS. Vatic. siue omittas, perinde est. Ad-ludit autem tum ad lib. de Carne Christi supra, cap. 7. & infra lib. 4. adu. Marcionem, cap. 26. tractans verba iam citata cap. 11. Lucæ, tum illud cap. 8. Mater & fratres eius dicti sunt foris stare. Hoc est enim quod addit: Nunc ut hæc omnia distulerim ad Euangelij examinationem. Atqui Tertullianicum est: credi habebat, & cap. sequenti vocari habebat, & cap. 20. habebat cuenire.

76. expungendam, &c.] Id est (Rhenano etiam interprete) adimplendam, nam & cap. sequenti similiter dixit: in sensu sonum expungens, ac cap. 13. prophetia renuntiatur expuncta, & rursum cap. 17. expungamus ordinem cæptum, & cap. 20. nec enim dispositio expuncta inueniretur, ac lib. adu. Iud. cap. 11. post quem habebant expungi; item cap. 13. expunctum est. Nos vero periodum sequentem notula interrogationis clausimus, & deinde legimus: Aut si dixeris, viderit opinio humana.

77. Nam & mulierculæ nonnumquam prægnantes sibi videntur, &c.] Quia experientia nostri temporis istud frequenter contingit, notatu digne causæ quas subiungit Auctor, quia aut sanguinis tributo (quomodo etiam alicubi supra dixit totius naturæ tributa) aut aliqua valetudine in-

stat. Qui plura capit, consulat Hippocratem ac Galenum Medicorum Principes. Atque de Proverbio: scenam decurrere, & personam defaltare, videat nostra Prolegomena.

78. Age iam perora, &c.] Ad verbum ferè eadem repetit (sicut etiam adnotavit Rhenanus) quæ supra dicto cap. 4. lib. de Carne Christi, atque adeo confirmatur lectio Rhenani ibidem num. 35. Hancne venerationem, ô Marcion naturæ, pro quo hic dicit: sanctissima & veneranda naturæ opera. Legimus autem prorsus ex altero Vatic. MS. cod. ut Deo indigna cōfirmes, pro: Deo digna, plane alieno sensu. Sed perinde est, siue cum utroque legas: Si mendacio passus fuit, siue: passus est; & eadem ratio de: efficit, & efficit. Atque ibi novam periodum facimus: Si veritas fuit, &c.

79. ludicros exitus, &c.] Videbatur mihi (inquit idem Rhenanus) aliquando legendum: lubricos, sed ipse respicit ad id quod in libro de Carne Christi dicit, de infante recens adito loquens: Blanditijs deridetur. Et mox: illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra, cap. 5. æquè illum & natiuitatis & infantie imaginariæ vacua ludibria subire potuisse.

CAP. XII.

80. Prouoca nunc ut soles, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod et si non sono nominis, significatione tamen Christus Emmanuel fuerit. Quam autem ipsam penè verbis more suo hic repetat, quæ supra dixit Tom. I. lib. adu. Iud. cap. 9. sicut hinc illum locum, etiam illinc hoc caput subinde castigauimus, non repetentes quæcumque illic adnotauimus. Atque sunt verba Marcionis: Primò enim, &c. usque At ego te admonebo. Et reperitur illud: Christus Emmanuel vocari habebit, Isai. 7. quod verò sequitur: dehinc virtutem sumere Damasci, &c. Isai. 8.

81. Subiuncta est enim & interpretatio, &c.] Aut istud intelligendum de interpretatione nominis Emmanuel, Matth. I. ubi legitur: Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus, sicuti supra adnotauimus; aut, quod magis placet, explicationis gratia à LXX. fuit additum, & parenthesi inclusum, id est: Nobiscum Deus; nam sic etiam citatur is locus Isaiæ à B. Iustino Martyre tum Apolog. 2. ad Antoninum, tum libro aduersus Tryphonem. Quid? quod Auctor libri de Trinitate infra Tom. 5. disertis verbis sic citet: Quid? quum Isaias dicat: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, id est: Nobiscum Deus.

82. Sensus autem eius, quod est: Deus nobiscum, &c.] Eodem modo interpretantur hanc locum aduersus Iudeos (qui, sicuti Marcionista, idem argumentum contra Christum apponebant) tum Auctor dicti libri de Trinitate, tum Euthymius in Matthæo, ac Theophilactus, & ipsi antiquior B. Ioan. Chrysost. ho. 5. in Matth. cap. I. ac B. Basilus in S. Christi generationem, tum B. August. sermone 4. de Natiuit. Domini, & Lactant. lib. 4. cap. 12. quemadmodum latius multo deducit Leo de Castro in Isaiam; quibus addo etiam quæst. & respons. 35. inter opera B. Iustini Martyris, ac Epiphani. her. Collyridianorum. A qui omnino, sicuti supra lib. adu. Iud. supplemus: Aut si tam vanus es, ut quia penes te: Nobiscum Deus, dicitur; & e contrario paulo post, omiſſa priori loco voce: Deus, legimus: sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit: Nobiscum Deus. Denique parenthesi inclusimus verba illa Gal. 3. (Quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis.)

CAP. XIII.

83. Equè & sono nominum ducere, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod verba Isaiæ, bellatorem fore Christum, nisi spiritualiter, non portendant. Istud verò caput integrum similiter ipsam penè verbis supra habetur lib. adu. Iud. c. 9. quare & inde etiam aliquot locos, sicuti hinc illic, castigauimus. Imprimis suppletes: & secundum MS. utrobique Vatic. codices, mox legimus: quid scriptura præmittat, pro: promittat.

84. Quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem, &c.] Etiam hic suppleta est vox: puer, quippe quam habent

aditiones omnes Isai. 8. Quum autem pro eo quod alij legunt: coram Rege Assyriorum, Auctor transferat utrobique, & insuper etiam sub finem huius capitis: aduersus Regem Assyriorum, videtur legisse: & a. v. t. z. pro: & a. v. t. i. quod alij Græci codices legunt; imitatus quantum apparet in hoc B. Jrenæum lib. 3. cap. 18.

85. an hominem iam Christum, &c.] Suprà: virum legit Auctor: sed nos supra alicubi adnotauimus: hominem, ab eo, pro viro: nonnumquam accipi. Cui etiam magis visitum est: hostem destinare, quam quod habet supra designare.

86. barbariæ gentis.] Sic legimus ex utroque MS. Vatic. codice, pro: Barbariæ; quia illud Auctori frequens est, & sic vsurpatur etiam supra lib. I. adu. Marc. c. 2. num. 16.

87. Ad solem vncti, &c.] Adludit ad Athletarum morem, ad quem tacite adlusit Auctor supra Tom. I. lib. de Pallio, c. 4. ubi commemoratur lutea vnctio, ac lib. ad Martyr. cap. 3. quum dicit: qui vos spiritu vnxit; qui ad solem vngui solebant, ut viribus essent valentiores.

88. qui antè norint lanceare quam lancinare.] Quum dicto c. I. I. adu. Marc. reperitur verbum lancinatur, pro: pungitur, videtur prima facie hic ut accipi lancinare, sicuti lanceare, pro lanceis configere, sed putamus lancinare potius hic accipi, eo quod præmittitur: butyro stipendiari, pro manus lancibus admonere; eligit Lector quod volet. Confirmatur interim hac coniectura ex eo quod sequitur: antè militare quam viuere; & talibus vocibus solet Auctor delectari.

89. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, &c.] Ista sunt iterum verba Marcionis, usque ad illud: Et tamen creditur Prophetiæ, sicuti legit vnus MS. Vatic. cod. quod magis placet, quam: Prophetæ, quod vulgò legitur; eo quod postea sequatur: & tam intelligitur Prophetia.

90. quasi non virginem, sed iuuenulam, concepturam & parituram scriptura contineat.] Suppleta est hic ex lib. adu. Iud. vox: scriptura; & legitur à nobis mox: meritò creditur, pro: crederetur, ac: alius ordo, pro: alibi. Atque istud desumpsit Auctor ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem, & B. Irenæo lib. 3. cap. 24. sicuti etiam ab Eusebio citatur lib. 5. cap. 8. qui Theodotioni Epheso & Aquila Pontico Iudeis profelytis hanc falsam translationem adscribit. Post hos verò omnes, pulcrè sic illos redarguit B. Hieronym. lib. I. adu. Iovin. Scio Iudeos exponere solere; in Hebræo, Halma, non virginem sonare, sed adolescentulam, & reuera propriè Bethula appellatur: Adolescentula verò vel puella non Halma dicitur, sed Naara. Quid est igitur quod significat Halma? Abscondit am virginem, id est, non solum virginem, sed cum & t. a. q. virginem; quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi, ob nimiam castitatem, & Ecclesia typum, quem in sua virginitate signabat, Halma scribitur, non Bethula, sicuti manifestum esse poterit ex sermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Mesopotamia (nempe Gen. 14.) In eo enim loco, in quo ait: Virgo quæ egreditur, ut hauriat aquam, scriptum est: Halma, id est virgo secreta, & nimia parentum diligentia custodita. Cuius simile repetit etiam idem B. Hieron. Commentarijs in Isai. ca. 7. & Matth. I. ac in traditionibus Hebraicis. Feu ardentius verò noster in dictum locum B. Irenæi, addit & alium tertium locum scripturæ, Exod. 2. ubi Maria soror Moysi Halma appellatur, ad quem Lector remitto, quæ videat etiamnum Iudeis in simili translatione eius loci Caluinum, Oecolampadium & Castalionem. Quos tamen etiam impugnarunt Origenes in Isaiam, & lib. adu. Celsum, & Euseb. lib. 7. demonstr. Euang. cap. 2. ac Epiphani. in Theodosianis, si Leonis Castro credatur, Comment. in Isaiam; ubi latissime adu. Iudeos, & Erasmus quoque ipsum eadem de re disputat.

91. immodè redde Euangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, &c.] Adludit ad priora capita Euangelij B. Lucæ, quæ Marcion inde detraxit, sicuti patebit infra sub initium lib. 4. adu. Marc. aut potius ad integrum Euangelium secundum Matthæum, eo quod sequatur: Maneant enim Orientales, &c. per quos Prophetia (nempe, quam hic tractat, Isai. 8.) renuntiatur, id est, demonstratur expuncta, id est completa. Vbi lego sicuti

lego sicuti supra, & secundum 2. *Vatic. cod.* Maneant enim, pro: autem; item: acceperit infans, pro: accepit.

92. Orientis virtutem, id est vim & vires, auro & odoribus pollere solitam, &c.] De hoc videre est Plinium in Naturali historia, quibus potissimum locis Orientis, aurum reperitur; eius vero & myrrham aliosque odores, notum est maxime in Arabia nasci, vel ex ipso Auctore supra Tom. 1. *Apolog. cap. 42. num. 554.* Sciant, inquit, Sabæi, pluris & carioris suas merces sepeliendis Christianis profligari; & apertius *cap. 30. num. 442.* grana thuris appellat Arabicæ arboris lacrymas, ubi vide *Adnotat. nostras ex Plinio.* Eodem pertinet illud lib. de *Cor. milit. cap. 10. num. 108.* Arabia aliquid incendio. Atqui ex *Vatic. 1. MS. cod. castigauimus:* certe est creatoris, pro: creatori, & sicuti supra supplemus: sicut per Zachariam dicit. Siue autem legas sicut supra: Et Iudas pertendet Ierusalem, siue sicuti hic: pertendet apud Ierusalem, perinde est, nisi quod hoc magis consentiat additioni hodiernæ *LXX.*

93. Nam & Magos Reges habuit ferè Oriens, &c.] sic etiam hunc locum supplemus ex lib. *adu. Iud.* Atqui imprimis, quales Magi fuerint qui ad Christum venerant, nempe Astrologi, tradit Auctor supra lib. de *Idolol. cap. 9.* addens: scientiam, sed vsque ad Euangelium permissam. Atqui quod etiam Reges fuerint, verisimile sit ex Plinij loco ibidem citato num. 52. ubi dicit quod Magia in Oriente Regum Regibus imperat, cui consentit Cicero lib. 1. de *Diuinat.* Et idipsum constanter etiam adserunt cum Auctore (sicuti à Melchiorre Cano citantur loc. *Theolog. lib. 11.*) Auctor libri de bapt. Christi, inter Opera B. Cypriani, B. Athan. qu. 2. ad Regem Antiochum, B. Hieron. in *Psal. 71. B. August. lib. de Mirab. sacra scriptura* (quem ipsum esse non dubito, nisi quod à quodam scolo mutatus sit contextus, qui erat secundum *LXX.* iuxta translationem B. Hieronymi) B. Chrysost. hom. 6. in *Matth. Christ. Drushmarus in c. 2. Matth. Claudian. in Epigrammat. & alij recentiores plerique;* quibus adijcit Reuerendiss. Dominus Cornelius Ianssenius Episcopus Gandauensis in *Concord. Euang. Theophilactum in Commentario,* addens, tres illos fuisse, ex Leone primo suis in *Sermonibus de Epiphania.* Et etiam idipsum confirmatur ex illo *Psal. 71. supra & hic etiam citato ab Auctore:* Reges Arabum & Saba dona, munera afferent illi; sic enim etiam hic lego, pro: offerent, quia Græcè est: *προσφέρουσιν.*

94. & Damascus Arabiae retrò deputabatur, antequàm transcripta esset in Syrophœnicen, &c.] Istud, sicuti alia pleraque, ad verbum desumpsit ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem: Ceterum, inquit, quod Damascus Arabiae terræ fuerit & sit, quamuis nunc ei quæ Syrophœnicæ dicitur, ac censeatur, nec vestrum aliqui inspicari possunt. Quibus consentit ex parte Isaias Propheta, quum *cap. 7. caput Arabie Damascus vocat.* Apud quem Iustinum non modò hi Magi appellantur: ab Arabia venientes, & Arabes, siue: Arabici; sed & Rama in Arabia locus recensetur, cuius gratia dixerit Propheta Hieremias *cap. 31. repetitum Matth. 2. Vox in Rama audita est:* quod in Rama, id est, dictis Magis Arabibus audita sit. In quo etiam hic illi consentit Auctor, & alicubi B. Gregorius & Anselmus in *Commentario.* Et pro his facit, quod paulo ante diximus num. 92. de thure & myrrha, quod potissimum in Arabia nascantur, & quæ nunc proximo ex *Psal. 71. verba adduximus.* Nec obstat, quod ex Oriente venisse legantur, quia Arabia Fœlix ex aduerso Ierusalem sita est, inter Orientem & Meridiem; atque adeò modò Orientalis, modò Meridionalis dici potest; non secus atque Mesopotamia (ex qua alij Magos venisse scribunt, utpotè posteros Balaam) in Oriente collocata dicitur, quæ tamen est inter Aquilonem & Orientem. Certe eandem sequitur sententiam Epiphanius in *Compend. cath. fidei,* tradens Magos hosce ortos ex liberis Cetiuræ ab Abraham relegatis; qui in regione Magodie Arabicarum partium sibi domicilium constituerint, & iuxta Isaiæ vaticinium, obtulerint Christo virtutem Damascus & spolia Samariæ, id est, spolia quæ Abraham à Regibus pradoribus ex Damasco & Arabia recuperauerat: In hoc dumtaxat ab Auctore differens; quod ad litteram Prophetam interpretetur, quem alij Allegoricè.

95. Nam & *απορτος* Sodomorum, &c.] sicuti istud

Isaiæ c. 1. sic solet citare illud *Psal. 2. αφορτος* congregati sunt in unum, Græcè malens eloqui, quod alij transtulerant: Principes; & rursum illud *Isai. 3. transtulit:* venturum in iudicium Deum cum presbyteris & Archontibus populi: de quo vide supra librum de *Resurr. carn. cap. 20. & lib. adu. Hermog. cap. 19. ac utrobique Adnotat. nostras,* & rursum infra lib. *adu. Præxcan.*

96. Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.] Istud etiam ex B. Iustino Martyre *adu. Tryphonem* desumpsit, ex quo, & Græca editione *LXX.* legimus: Chetæa, pro: Cethea, maxime quum Hebraicam Hebr. litteram in *χ* mutare soleant Græci. Reperitur autem *Ezechiel. 16. vers. 3. Accipitur autem iterum vox: elogio, paulo post, in malam partem.*

97. Sic & Ægyptus nonnumquam, &c.] Id quod lib. *adu. Iudeos* adnotauimus num. 105. confirmatur etiam lib. de *Spe. Etac. cap. 3. his verbis:* Quum Ægypto & Æthiopie comminatur, in omnem gentem peccatricem præiudicat.

98. Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanæ urbis figura est, &c.] De hoc aliquid diximus supra lib. *adu. Iudeos, num. 106.* quibus adde Orosum lib. 7. *cap. 2. & Comment. Areta Cæs. in Apocal. cap. 17.* qui disertis verbis, ibi significari scribunt veterem Romam, quum adhuc idolorum immunditijs & abominationibus deserviret, & sanguinem Martyrum effunderet. Eodem adludis Auctor, dum adijcit: magnæ, & regno superbæ, & sanctorum Dei debellatricis. Atque hoc est quod B. Hieron. sub calcem l. 2. *adu. Iouen. Romam* sic adloquitur: Quæ scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delecti. Calumniantur ergo, qui Babylonem Ecclesiam Romanam à Tertulliano & B. Hieronymo vocari scribunt, quum de vrbe Romana dumtaxat loquantur, qui etiam uti simplicioribus facilius imponderent, ad marginem hic adnotauerunt: Roma Babylon; quod expungendum censemus, maxime quum idem B. Hieron. *Epist. ad Marcellum,* etsi Romam adhuc Babylonem nuncupet, tamen fateatur ibi esse sanctam Ecclesiam; uti rectè adnotauit Nicolaus Sandorus *Anglus lib. 8. de Visibili Monarchia,* latè hanc materiam tractans. Hoc unum hic adijciamus: Marcionis heresim, samquam Babylonem secundam, increpari ab Epiphanio *her. 42. confut. 13. ex Epist. ad Cor. 1.* hand dubiè adludens ad eundem locum *Apocalypsis.*

99. Hoc itaque vfu, Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, &c.] Eodem modo istud Isaiæ interpretantur, non modò B. Iustinus, sed etiam B. August. *serm. 4. de Theophan. & Epiphanius in Compend. cathol. fidei;* nec multum dissentiant B. Chrysost. *hom. 2. in Matth. & B. Ambr. lib. 3. in cap. 3. Luca.* At quod sequitur: Regem Assyriorum Herodem intelligi, peculiare est Auctori & B. Iustino Martyri. Chrysost. diabolum intelligit.

CAP. XIII.

100. Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, &c.] Inscrptionem huic capiti dedimus: Quod etiam in *Psalms, Christo* figuratè armorum vocabula adaptentur. Atqui etiam integrum hoc caput supra reperire est lib. *adu. Iudeos, cap. 9. ex quo adeo etiam quadam hic castigauimus.*

101. Accingere (inquit Dauid) ensem, &c.] Sicutum lego sicuti supra, pro: ense. De vocibus: tempestiuus, & tempestiuitate, iterum illuc remittens Lectorem num. 108. sicut supra *ca. 7. nu. 49.* Distinguens etiam sicuti supra: Sic item subiungens: Et extende, & prosperare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem, &c. deinde supplens: contraria potius lenitati & iustitiæ.

102. Nam & Ioannes Apostolus in Apocalypsi, &c.] Facit etiam hic locus aduersus eos, qui Ioannem Apostolum negant Auctorem Apocalypseos; verum de hoc latius infra lib. 4. c. 5. ubi etiam Marcionem in eo errore fuisse tradit; quo sit vi *cap. preced. Apocalypsin citans,* dixerit: apud Ioannem nostrum, utpotè quem Marcion non agnouerit.

103. armantem nos aduersus hostes spiritales nequitie, &c.] Paraphrasticos transtulit: hostes spiritales, pro eo
M m m ij

quod alibi: spiritualia, Ephes. 6. qui etiam propius accedit ad vocem Græcam *ἐπιχρῶμεν* vertens: præcingentem, omiſſa voce: induentem: quæ tamen Græcè est; transferens etiam: diaboli, pro: *πορνεία*, eadem ſignificatione qua alibi: malum, pro: diabolo accipit: & propriè galeam ſalutaris, ut Græcè est *τὸ σπῆρμα*, quod legit etiam B. Hieronymus in Commentarijs dictæ Epistolæ. Atqui, iuxta phraſin Auctoris, legimus ex Vatic. 2. MS. præparationem Euangelij, pro: præparatione.

104. Hanc & Dominus ipſe macharam, &c.] Retinere maluit vocem Græcam *μαχάρα*, Matth. 10. quàm Latine trāsferre gladium, eamque etiam ſecundo repetitur. Suppleo autem & lego ex l. adu. Iudæos: enſem ſermonis Dei præcingi, ex utroque MS. Vatic. cod. Et deducet te, pro deducit. Rurſum ex illo (iuxta quod adnotavi legendum in. III.) per voluntia ubique præcepta, minantes traductionem vniuſcuſque cordis, compungentes & tranſigentes (ſicuti etiam legunt MS. 2. Vatic. pro: tranſfigurantes) conſciētiā quamque; pro eo quod corrupte legebatur: peruolantia ubique præcepta, & minæ, & traductiones, &c.

CAP. XV.

105. De quaſtione carnis, & per eam natiuitatis, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod nomen Chriſti, Marcionis Chriſto non competat. Adludit autem ad illud Matth. 1. Ieſus qui vocatur Chriſtus, ac 27. bis: qui dicitur Chriſtus. Eodem pertinet illud Ioan. 1. ac 3. quia non ſum ego Chriſtus, quippe quibus verbis indicat B. Ioannes Baptiſta, peculiarem aliquam Chriſtum venturum; & illud Andree, Ioan. 1. Inuenimus Meſſiam, quod eſt interpretatum Chriſtus; cui ſimilis eſt Petri confeſſio: Tu es Chriſtus, Matth. 16. & quæ habentur Marc. 8. 14. 15. & Lucæ 2. 3. 4. 9. 22. ac 23. Item illud ſamaritana, Ioan. 4. Meſſias venit qui dicitur Chriſtus; & ſimilia verba ſæpiſſimè repetita Ioan. 7. 9. 10. 11. 12. ac 20. & Act. 2. 9. 17. ac 18. maxime vero Act. 4. Vbi de Ieſu interpretantur illud Pſal. 2. & aduerſus Chriſtum eius.

106. Nullus enim ſtatus differentiarum, &c.] Simile eſt illud Nonij: Nomen eſt proprium vocabulum ſingularum. Cui ſimilia rurſus habes infra lib. ſequenti. Eſt autem vox Tertulianica: ſiquando, pro: quando; & particula illa: puto, paulo poſt interiecta.

107. Græca catachreſis de alieno abutendo, &c.] Adludit ad illud Quintil. c. 8. de Tropis: *κατὰ χροῖος*, quam rectè abuſionem dicimus; quæ non habentibus nomen ſuum, accomodat quod in proximo eſt.

108. ſed vetera & vulgata.] Adludit tum ad nomen Chriſti Regibus omnibus adaptatum in Veteri Teſtamento, tum ad peculiaria vetera & vulgata de ipſo Chriſto teſtimonia, 1. Reg. 1. ac 2. Reg. 23. Pſal. 2. 88. ac 131. Eccleſ. 47. Iſai. 45. iuxta 70. Threnor. 4. Dan. 9. & Abac. 3. Ex quibus illud Pſal. 2. aduerſus Chriſtum eius, lib. de Reſurr. carn. cap. 20. & rurſum infra lib. 4. adu. Marc. c. 21. de Chriſto Ieſu interpretatur Auſtor, & rurſum lib. adu. Præxan, & ſimiliter illud Iſai. 45. Dicit Dominus meus Chriſto meo domino, ſuprà lib. adu. Iud. cap. 7. Item, illud Thren. 4. Spiritus perſonæ eius, Chriſtus dominus, ſuprà huius l. c. 6. & locis alijs ibidem adnotatis. Denique illud Dan. 3. de Chriſto duce, latiſſimè proſequitur ſuprà lib. adu. Iud. toto cap. 8.

109. nouam plagulam non ad ſui veteri veſtimento, &c.] Iſdem verbis tranſtulit illud Matth. 9. ſuprà T. 2. l. de Orat. c. 1. ubi, quod Chriſtus probare non videtur, factum tamen à Chriſto inſinuat (quod mirum eſt) in Oratione Dominica. Quibus verbis *ἡνὶ ἐλαμνα* plagulam tranſtulit, quod infra l. 4. adu. Marc. additamentum, & verbum *βάλλας* modo: recondit; modo: credit, modo: committit, ſicuti vocem *ἡνὶ ἐλάμνα*, adſuit, paraphraſticos, & infra: immittit propriè. Atqui de hoc infra latiſſus l. adu. Marc. c. 11. ubi iſtud ipſum Lucæ 5. pertractat.

110. Si enim Chriſtus vnctus eſt, &c.] Adludit ad ſignificationem nominis *χρῆς*, quod vnctus interpretatur, tum ad loca vniuerſa veteris & noui Teſtamenti, ubi Meſſias Chriſtus vocatur, quippe quod vnctum ſignificet. Quò pertinet imprimis illud quod dicit ſuprà l. adu. Iud. cap. 8. tractans Prophetiam Dan.

9. & vnctus eſt Sanctus Sanctorum, id eſt, Chriſtus; tum illud l. de Baptiſ. cap. 7. Vnde Chriſtus dicitur à Chriſmate; & quod habet infra l. adu. Præxan: Si tamen nomen eſt Chriſtus, & non appellatio potius, vnctus enim ſignificatur; ac: Chriſtus ab vnctionis ſacramento; & ſi pater Chriſtus eſt, pater vnctus eſt, & utique ab alio. Aut ſi à ſemetipſo, proba. Sed non ita dicunt Acta Apoſtolorum (nempe c. 4.) in illa exclamatione ad Deum: conuenerunt enim vniuerſi in iſta ciuitate aduerſus ſanctum filium tuum quem vnxiſti, &c. Sic & Petrus: (Act. 2.) Firmiſſimè itaque conoſcat omnis domus Iſraël, quod & Dominū & Chriſtum, id eſt, vnctum, fecerit eum Deus, hunc Ieſum quem vos crucifixiſtis; item quod addit: nomen Chriſtus acciſſe eſſe, quod ab vnctione conuenit. Quibus adijcere licet etiam illud Act. 10. quomodo vnxit eum Deus Spiritu ſancto & virtute. De Meſſia autem nomine peculiari, Græcè & Latine ſolum inuenire eſt loca illa duo ſupracitata initio huius capitis, Ioan. 1. & 4. alioqui, vbi cumque 70. tranſtulerunt Chriſtum in veteri Teſtamento, Hebraicè Meſſiach legitur. Atqui de plano, id eſt, impoſtore, ſup. vide Adn. noſtras c. 6. n. 42.

CAP. XVI.

111. Nunc ſi nomen Chriſti, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quod etiam Ieſu nomen, Chriſto Marcionis non competat. In quo rurſum repetit ſerè eadem, quæ ſuprà lib. adu. Iud. cap. 9. & imitatur B. Iuſtinum Martyrem adu. Tryphonem. De Pronominali verò formula: ſportulam furunculus captauit, vi de noſtra Prolegomena.

112. cur etiam Ieſus voluit appellari, &c.] Adludit ad illud Matth. ac Lucæ 1. Et vocabis nomen eius Ieſum, addita etiam nominis interpretatione: Ipſe enim ſaluū faciet populum ſuum à peccatis eorum. Hoc eſt enim quod dicit infra lib. adu. Præxan: Nomen Ieſus proprium eſſe, quod ab angelo impoſitum eſt. Idque non ſemel, ſed primum ad ipſam virginem Mariam, deinde & ad Joſeph. Sunt autem Tertullianica: exſpectabili, pro: ſperato, & ad hodiernum.

113. & Heliam potius interpretantur Chriſtum, &c.] Iudæi in hunc errorem induciti fuere, per illud Malachie Prophetæ: Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus. Verum de die iudicij illud, præterquam quod clara ſint verba, intelligit Auctoſ ſuprà lib. de Reſurr. carn. c. 22. qui dicit: Nemo adhuc excepit Heliam. Immo & ipſe Chriſtus, Matth. 17. ac Marc. 9. Helias quidem, inquit, venturus eſti; quamquam & ipſe veniſſe illum dicat in virtute Helix. Plura de hoc vide apud B. Iuſtinum Martyrem aduerſus Tryphonem Iudæum, ubi latiſſimè illius obiectionem reſellit, & B. Auguſt. l. 20. de Ciuit. Dei, cap. 29.

114. cum partiarijs erroris tui Iudæis, &c.] Similem phraſin habes ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 2. partiarios ſententiæ illorum. Atqui de quo errore conſentiant Iudæi cum Marcionitæ, patet ſuprà c. 6. Quum igitur, inquit, hæretica dementia eum Chriſtum veniſſe præſumeret, qui numquam fuerat adnuntiatus; ſequēbatur, ut eum Chriſtum nondum veniſſe contenderet, qui ſemper fuit prædicatus: atque ita coacta eſt cum Iudæico errore ſociari. Quæ ipſa, quamquam paulo obſcurius, iterum repetit cap. 7. & 8.

115. Nam quia Ieſus Chriſtus ſecundum populum, &c.] Pulchrè explicat, imitatus etiam hic B. Iuſtinum Martyrem aduerſus Tryphonem, in quo Ieſus filius Naue ſigura fuerit Ieſu Chriſti; adludens ad Ios. cap. 4. & 5. ubi ille introduxiſſe legitur præmiſſum populum Iſraël in terram promiſſionis (ſive: reproſmiſſionis, ſicut ſuprà legitur) melle & lacte manantem, deinde: circumcidit. Quod ipſum repetitur ab Auctore (ubi hunc locum citat) l. 4. adu. Marc. tractante illud Luc. 4. Quid nobis & tibi eſt Ieſu? ubi etiam repetit: Ieſus nomē Dei eſſe in filio Naue. In quo illum imitatur B. Auguſt. lib. 16. contra Fauiſtum, c. 18. 19. ac 20. & B. Hieron. l. adu. Iovin. ac Ruſſin. in Symbolam. Immo eadem ſerè atate idipſum tradit Origenes in Exod. cap. 17. & hom. 1. in Iosue. Plura vide apud Leonem de Caſtro aduerſus Iudæos modernos, in illud Iſai. 7. Et vocabis nomen eius Emma-nuel. Atqui ſupplemus & diſtinguimus iuxta lib. adu. Iudæos: ſed per

sed per Iesum, id est, per Euangelij gratiam, prouenire habebat (eniterum phrasi in Auctoris) circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi preceptis (petra enim Christus) idem is vir, qui in huius sacramenti imagine, &c. Sic enim ex MS. Vatic. cod. hic castigauimus, pro: imagines. Porro eodem modo interpretantur dictam Iesu Naue historiam, B. Ambros. sermone 4. in Psal. 118. ac finem Psal. 40. & B. August. tum locis citatis, tum qu. 103. lib. 2. super Exodum.

116. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, &c.] De his loquendi formulis, quas frequentes habet, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris. Magis proprie habetur pro hoc supra, Dei filius.

117. Ecce ego mitto angelum meum, &c.] Etiam in interpretatione huius loci Exod. 23. primum de Iesu Naue, ac allegoricos de Iesu Christo, imitatur Iustinum Mart. Vbi supra. Legimus vero phrasi Tertullianica: ne inobaudieritis eum, pro: inobedieritis; seu potius singulari numero totum hoc comma legimus, sicut supra: intende illi, & exaudi eum, ne inobaudieris eum; maxime quum sic legat B. Iustinus Martyr, & aditiones omnes, Hebraice, Chaldaice, Graece, & Latina; & prorsus legendum: non enim calauit te, supra lib. adu. Iud. adnotauimus num. 116. Ex eodem castigauimus: Angelum quidem eum, pro: meum; item paulopost ex V. at. 1. MS. cod. sicut nec reliquus ordo. Est autem vox Tertullianica: repugnanda actiue, pro: impugnanda.

118. De nominibus iam obduximus, &c.] Recte accipit hoc Rhenanus, pro: enicimus, & hic, & supra, ac infra saepius.

CAP. XVII.

119. Reliquum ordinem eius cum scripturis confectum, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Scripturis confirmari habitum Christi ignobilem. In eo autem hic aduersus Marcionem, partiarum (ut paulo ante dixi) erroris, repetit, quod supra aduersus Iudeos dicto cap. 9. ex quo quedam hic castigauimus. Cui similia etiam supra adduxit Auctor cap. 7. & proinde etiam lib. adu. Iudeos cap. vlt. Quare legimus paulopost, sicut ibi: accingitur ens, pro: ense.

120. Quemadmodum expauescent multi super te, &c.] Locum hunc tandem reperi Isai. 52. iuxta LXX. seu potius secundum veteres Patres 53. qui illud incipiunt eo loco: Ecce intelliget, &c. Imitatur vero etiam in hoc B. Iustinum Martyrem Apolog. 2. quod locum illum, de contumelijs Christo factis in passione intelligat. Graece est, ἐκθαύναται, quod magis proprie vertitur ab alijs: obstupefcent, quam ab Auctore: expauescent; & unica vox est ἐκθαύναται, pro eo quod hic est: sine gloria erit.

121. habitu incorporabili, &c.] Siue sic legas cum excusis, voce antiqua, & fortassis Tertullianica, siue: incorporali cum 1. MS. Vatic. cod. perinde est. Nam supra lib. de Carne Christi, cap. 11. tradit Auctor: incorporale nihil esse, nisi quod non est. Quod quamquam ad Paradoxa eius pertineat, tamen ad intellectum facit huius loci, quum dicit apud eundem Prophetam (nempe David Psal. 20.) habitu incorporabili dici Christum, eo quod apud illum appelletur: vermis & non homo, ignominia hominis (hoc enim iterum addo, sicut supra c. 7. & lib. adu. Iud. cap. vlt.) & nullificamen populi.

122. agnosco virgam de radice Iesse, &c.] Traiecit eundem locum ad idem institutum supra Auctor lib. adu. num. 119. & insuper lib. de Carne Christi, cap. 21. Ex quorum prior loco castigauimus: censendum (nempe Christum) pro: censendam. Vbi etiam vide Adnotat. nostras num. 119. de loco illo Isai. 52. Qui neque contendit neque clamauit, &c. Unde etiam supplemus: non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui.

123. ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, &c.] Non refert, siue cum Rhenano legas: discuti, siue: excutit cum utroque MS. Vatic. cod. Adhuc autem rursum ad lib. 4. aduersus Marcionem. Vbi de praedicatione & virtutibus Christi agit. Atque varios locos Tertulliani, ubi voce expungi videtur, videre est supra lib. aduers. Iud. num. 121. & hoc ipso lib. cap. 11. num. 76.

124. Quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit? ex-

audiat vocem filij eius.] Ita hunc locum Isai. 50. citat & interpretatur B. Cyrillus Comment. in Isaiam; ex quo etiam suppletur prior huius scriptura pars, quae in exemplari, quo usus est B. Hieron. non reperiatur, & tamen genuinam esse constat, utpote non hic modo citata, sed etiam infra lib. sequ. 4. adu. Marc. cap. 22. secundum quem locum emendauimus: exaudiat, pro: & exaudiet, maxime quum Graece sine Coniunctione habeatur ὑπακούστω. Quod autem (inquit Leo de Castro in Isaiam) pro seruo, quod Hebraice lectio praefert, Tertullianus vertit: filium, inde factum est, quod LXX. reddant παῖδός, & hac vox παῖς utrumque significet; qua voce vsi fere reperiuntur LXX. quoties de Christo agitur, quantum apparet, ut utrumque significaretur, & seruum fuisse secundum humanam naturam, & Dei filium. Quod videtur etiam mouisse Tertullianum, cur Deum legere utrobique maluerit quam Dominum; quamquam interim V. at. 1. MS. hoc legat, Hebraice certe est hic nomen tetragrammaton.

125. Item medicatorem, &c.] Quem hic medicatorem, infra lib. 4. adu. Marc. cap. 35. remediatores languorum vocat, eundem locum Isai. 53. citans.

CAP. XVIII.

126. De exitu planè, &c.] Capiti huic titulum imposuimus: Quod etiam exitus & passio crucis in Christum praedicata sit, scripturis Pentateuchi. Vbi etiam repetit Auctor, quod supra prosecutus fuit lib. adu. Iud. cap. 10. Utrobique autem non semel exitus pro morte accipitur, sicut etiam alibi frequenter. Atqui etiam hic imitatur Auctor, allegatis pene iisdem verbis ac scripturis, B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem Iudeum, qui id ipsum argumentum proponebat, cuius hic fit mentio, de loco illo Deuter. 21. Maledictus omnis qui pependerit in ligno. A quo latissime hac obiectio soluitur, & prater locos scripturae hic citatos, tamquam figura crucis Christi adducuntur: Lignum vitae in paradiso, Gen. 3. Virga Moysi, qua ad liberationem populi missus mare dissecuit, & petra aquam produxit, Exod. 14. ac 17. Lignum in Mara, quod aquas dulces reddidit, Exod. 15. Virga in aquas missa à Jacob, Gen. 30. Virga eiusdem qua flumen transiit, Gen. 32. Escala quam à se visam dicit, cui innixus fuerat Deus, Gen. 28. Virga Aaron, Num. 17. & lignum quod plantatum legitur iuxta exitus aquarum, Psal. 1. Lignum quod Eli & Iesus in aquam proiecit, 4. Reg. 6. Virga denique qua Iudam patrem esse demonstrauit filiorum Thamar, Gen. 38.

127. Sed huius maledictionis sensum differo, &c.] Inuenio istud Deuter. 21. tractatum ab Auctore hic, insinuat, dignam fuisse maledictionem hanc, quam Christus subiret ex praedicatione crucis; quam iterum hic late per figuras veteris Testamenti prosequitur.

128. Itaque imprimis Isaac, &c.] Similiter Christi signum fuisse Isaac, quando à patre immolandum offertur, tradit B. Cypr. lib. de Bono patientiae, & Isidorus ac Hrabanus in Comment.

129. Ioseph & ipse Christum figuratus, &c.] Figuram Graecam hic adnotat Rhenanus. De Ioseph vero id ipsum etiam habet B. August. Serm. 86. de tempore, & Hrabanus in Comment. Atqui supplemus ex lib. adu. Iud. cap. 10. quod persecutionem à fratribus passus est, & venundatus est in Aegyptum ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudeis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicatur in haec verba. Vbi cur omiserimus illud à patre, vide Adnot. nostras num. 128.

130. Tauri decor eius, cornua vnicornis, &c.] Istud ipsum de Ioseph à Moysè prolatum Deuter. 33. non modo Iustinus Martyr (ex quo fere ad verbum haec desumpsit Auctor) sed etiam B. August. quaest. in Deuter. cap. 56. & Hrabanus in Comment. de Christo interpretantur. De Vnicorni autem vide vbi supra, Adnot. nostras, num. 129. & de Minotauro bicorni, num. 130. Legimus autem hic: crucis extrema, ex 1. MS. Vatic. cod. Item supplemus sicut supra legitur: Nam & in antemna nauis, quae crucis pars est, &c. vnicornis autem media stipitis palus. Adnotat Rhenanus figuram Graecam hic esse, tamquam se

dicatur: vnicornis, secundum media, id est, mediam stipitis partem, palus.

131. Hac denique virtute crucis, &c.] De crucis religione etiam atate Auctori usitata, supra late tractauimus Tom. I. Apolog. cap. 16. num. 238. ubi crucis religiosos Christianos tacite fatetur, & similia crucis trophæa; labara, aliæque apud Gentes usitata in medium adfert; quod sit, ut imagines crucis, immo & Christi cruci adfixi, non tunc modo, sed & ab Apostolorum atate venerationi fuisse, ibidem comprobauerimus; adlegatis ibidem inter cetera tum hoc Tertulliani, tum B. Iustini Martyris apertioribus locis (quæ hic Auctor imitatur) ex lib. adu. Tryphonem, & Apolog. 2. quod hic monuisse sufficiat, ut Lectorem illuc remittamus. Atqui est Tertullianica phrasîs (ex illis enim deducitur census istorum.) Supplemus autem & legimus, sicuti supra: in Simeonem & Leui exporrigens benedictionem, in Scribas, &c.

132. Simeon & Leui, &c.] De hac scriptura Gen. 49. vide supra lib. adu. Iud. num. 132. Adhuc autem ad Auctorem & alios veteres, Hrabanus noster in Comm. his verbis: Quidā hoc quod in LXX legitur: In furore suo (pro quo Auctor: in indignatione sua) interfecerunt homines, & in desiderio (sive concupiscentia sua, ut hic & supra) subneruauerunt taurum (pro quo hic: ceciderunt neruos tauri) prophetice, homines interfectos Apostolos, & subneruatum taurum Christum interpretantur. Supplemus autem & distinguimus veluti supra: quem post necem Prophetarum interfecerunt, & suffigendō neruos eius clauis, defæuierunt. Quomodo si legamus, non opus est dicere cum Rhenano: hic esse Synecdochen.

133. Iam verò Moyses quid utique, &c.] Hic etiam imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem, & utrumque B. Cyprianus Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 21. cuius inscriptio est: Quod in passione & crucis signo virtus omnis sit & potestas; & Hrabanus in Comment. Exod. 17. Legimus autem: orabat, pro: orat; correspondet enim cum 1. Vatic. MS. cod.

134. in rebus tam attonitis, magis utique genibus positus, &c. orationem commendare debuisset, &c.] Legimus: genibus positus, pro: depositus, sicuti supra, nisi quis malit cum dicto Vatic. cod. MS. legere dispositus. Supplentes mox: ubi nomen Domini Iesu dimicabat. Atqui etiam hic confirmatur tum ab Auctore, tum à B. Iustino Martyre, veteris Ecclesiæ orandi consuetudo: genibus positus, & manibus cadentibus petus, & facie humi volutante, siue: volutata, uti supra legitur; de qua vide Adnotat. nostras supra Tom. I. Apolog. c. 30. num. 440. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 13. num. 51. ac ad B. Cyprian. lib. de Orat. Domin. c. 7. num. 9.

135. Idem rursus Moyses, &c.] Præterquam quod supra li. 2. adu. Marc. cap. 22. num. 143. & lib. de Idol. cap. 5. num. 22. ipsi dem penè verbis sit usus; tacens (ut eius verbis utar) de figura remedij; certè etiam hoc desumpsit Auctor ex D. Iustino Mart. adu. Tryphonem, quibus id ipsum inculcat, utrumque verò imitatur B. Gregorius Nazianz. Conc. Paschali, B. Augustin. Epist. ad Gal. Epiphani. contra Ophitias, & Hrabanus in Comm. idque secuti ipsum Christum interpretem Ioan. 3. Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Supra vero Adnotat. nostris ad Apologet. num. 238. adnotauimus, diligenter animaduertenda verba illa: pendentis habitu. Hic verò etiam notatu dignum (quod supra lib. adu. Iud. non habetur) intuitu tamen & credenti in eam, crucem nempe; ut vel hinc confirmetur Ecclesiæ vetustissima consuetudo, qua non solum ante imaginem crucis genua flectimus, sed etiam eam intuemur, credentes in Christum ipsam, cuius pendentis in cruce typus nobis per crucis imaginem representatur; quam ipsam ceremoniam, adorationem appellat Ecclesiæ, verbis illis quæ in Parasceue sollempniter cantat: Crucem tuam adoramus, &c. Atqui rursus hic, sicuti supra, supplemus & legimus: in spectaculum Israël salutare proposuit, eo tempore quo à serpentibus exterminati sunt, nisi quod & hic, &c. omisso illo: post idololatriam, quia post illam alia fuit puniatio per gladij occisionem; at (sicuti etiam legitur 1. Corint. 10.) postquam Deum tentarunt (Num. 21.)

à serpentibus perierunt.

CAP. XIX.

136. Age nunc, si legisti penes Dauid, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod eadem crux & passio Christi prædicata sit in Psalmis & Prophetis. In quo iterum eadem repetit, quæ supra lib. adu. Iud. sub finem cap. 10. ex quo etiam hic quedam emendauimus, & rursus imitatur B. Iustinum Martyrem aduersus Tryphonem.

137. Dominus regnauit à ligno, &c.] Sententiam nostram supradicto libro num. 133. qua veram esse huius loci Psal. 95. lectionem adseruimus, confirmant hæc verba B. Iustini Martyris libro sepe citato: Ex Psalmo, inquit, 95. quem Dauid cecinit, per pauca hic abstulerunt (Magistri vestri:) à ligno. Quum enim ad verbum ita fuisset dictum: Dicite in nationibus; Dominus regnauit à ligno, reliquerunt: Dicite in nationibus: Dominus regnauit. Quo fit ut nominatum illud: à ligno, utrobique ab Auctore etiam explicetur, & ter repetatur, & insuper etiam infra legatur c. 21.

138. Et si enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christum, &c.] Istud Auctor paraphrasticos citat, ex Apostolo Rom. 5. Vbi enim habetur primum: Mors regnauit ab Adam vsque ad Moysen; sed postea adicitur: si enim unus delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum, in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit; quibus verbis tacite indicatur: mortem non solum vsque ad Moysen, sed etiam vsque ad Christum quodammodo regnasse. Quamquam magis propriè Epiphani. her. 42. contra Marcionem dictum locum explicet, dum dicit, in Moysen mortem intericiam, in Christo abolitam, iuxta illud eiusdem Apostoli 1. Cor. 15. Vbi est mors aculeus tuus?

139. Quoniam, inquit, puer natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid noui, si non de filio Dei dicit? Cuius imperium, &c.] Sic omnino distinguendus est hic locus, sicuti supra, pro eo, quod à prioribus separabatur Isai. 9. verbum, illud: & datus est nobis, cum addito: filius.

140. Venite, mittamus lignum in panem eius, &c.] Supra integra periodus Hierem. 11. citatur, & rursus infra lib. 4. cap. 40. ubi de Sacramenti Eucharistiæ institutione Luca 22. agitur, ad quod Euangelium hic adludit, dum subdit: in Euangelio quoque vestro, utpote quod solum reciperet Marcion. Atqui de hac scriptura ibi latius. Hic addemus dumtaxat, quod B. Iustinus libro toties citato, scribit etiam hunc Hieremia locum à Iudeis relictum fuisse, non ita diu ante sua tempora; quum tamen existarent exemplaria in eorum Synagoga, in quibus ea verba continerentur; idque ea de causa, quod inde probari potest Iudeos consilium inisse de Christo, ut ipsum in cruce suspensum occiderent. Siue autem legas: mittamus, sicuti hic & supra, siue: iniiciamus, uti B. Iustini interpres, cum 2. MS. Vatic. cod. siue denique: conijciamus, sicuti infra, perinde est.

141. panem corpus suum appellans, &c.] Quod his verbis confirmetur veritas corporis Domini in Eucharistia (iuxta verba Euangelistarum & B. Pauli, ad quæ adludit Auctor) non nos modo supra lib. adu. Iud. num. 134. sed & ipsi Magdenburgenses adnotarunt; hoc loco comprobantes verè & substantialiter corpus Christi in Eucharistia distribui. In hoc dumtaxat hallucinatur, dum hunc locum citant, uti probent panem cum corpore Domini remanere. Verum id supra late impugnauimus Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6. num. 23. vel eo ipso, quod dicat panem corpus suum appellans, aut faciens, quum alioqui dicere debuisset, in pane, vel sub pane. Neque vero obstat, quod hic additur: ut & hinc iam cum intelligas corporis sui figuram pani dedisse (sic enim legimus ex Vatic. 2. pro: pane, quod magis placet quam coniectura Latinij: corpori suo figuram pane dedisse) quia, sicuti infra lib. 4. aduers. Marc. cap. 40. late deducemus ubi similia habet Auctor) quodammodo & veritas corporis Christi & figura est in hoc sacramento; quo loco etiam septem locos reperire est ipsius Tertulliani, quibus apertissime veritas corporis Christi comprobatur. His adde, quod merito quis dubitarit, num dicta verba: ut & hinc iam, &c. germana sint Auctoris necne, aut saltem omnia, eo quod supra lib. aduers. Iud. neque in excusis legantur, neque in MS. codicibus.

142. vigesimus primus Psalmus totam Christi continens passionem, &c.] Similiter B. Iustinus ubi supra: Psalmum istum (inquit) non in Christum conceptum esse ait, cecutientes profus, neque intelligentes; neminem in gente vestra, qui unquam Rex sine Christus sit dictus; manus & pedes quum viueret perfossus, neque per mysterium hoc, mortuum; hoc est, in cruce suspensum esse, extra hunc solum Iesum. Qua occasione proinde, pulcherrime Psalmum XXI. integrum interpretatur, & latissime. Legimus autem sicuti supra: quæ proprie atrocitas crucis, pro: atrocitas.

143. & de cornibus vnicorniorum humilitatem, &c.] Sicutum supplemus. Legimus, sicuti supra MS. pro: vnicornis; nam etiam B. Iustinus Martyr legit & interpretatur, sicuti Auctor, vnicornium; nisi forte ex proposito illud Auctor legerit, ut magis accedat ad illud Deuter. 33. citatum capite præcedenti, dum inquit, sicuti supra ostendimus: cornua vnicornis, cornua eius; sed interim utrumque locum quasi concilians B. Iustinus: Nam quod omnium, inquit, cornuum vnicornium cornu solum crucis forma sit, antea toties explicui. Supplemus autem etiam: ne putes alterius alicuius prophetari passionem, quam eius qui solus, &c. & paulopost iterum legimus, sicuti supra, ex Pat. 2. MS. cod. & per crucem euenisse, pro eo quod erat: per Christum.

144. Sepultura eius sublata de medio est, &c.] Quem locum alij ad marginem, apud B. Iustinum Martyrem, & nos supra, illos secuti, lib. aduers. Iud. adnotaueramus esse Isai. 53. tandem reperimus Isai. 57. secundum LXX. præterquam quod aliter distinxisse videantur hi duo Auctores (sicuti etiam lib. 4. aduers. Marc. cap. 43.) legentes: Erit in pace, sepultura eius sublata de medio est, pro eo quod alij Patres legunt & interpretantur: Erit in pace sepultura eius, ablata est de medio, sic enim B. Cyprian. lib. 2. aduers. Iud. cap. 14. B. Hieronym. Cyrillus, Procopius & Theodoretus in Comment. Isaiæ. Solus B. Ambros. lib. de Cain & Abel cap. 2. cum Auctore consentit, citans dumtaxat eadem hæc verba. A qui pulcre, citat etiam ipsi dictorum Patrum verbis, disputat de hoc loco Leo de Castro Comment. in Isaiam, contra Iudasantes Vatablum & Isidorum Clarium.

145. Propterea ipse multos hæreditati habebit, &c.] Istud reperitur Isai. 53. A qui retinimus: hæreditati habebit, tanquam Tertullianicum; & sicuti supra, post illud: & multorum diuidet spolia, adieciimus: Quis enim alius nisi qui natus est, ut supra ostendimus? (nempe c. 13.) Pro eo, &c. Legentes etiam: utique per resurrectionem consecutum, pro eo quod mendosissime legebatur: consecuturus.

CAP. XX.

146. Sufficit huc vsque de his interim, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quod post aduentum Christi contigerit etiam nationum conuersio, iuxta Prophetiam David, quippe quæ de illo aut alio haudquaquam possit intelligi. Reperit autem etiam hic pleraque, quæ supra lib. aduers. Iudeos, sub finem cap. 11. & 12. Rursum etiam B. Iustinum Martyrem imitatur, & utrumque B. Cyprian. Test. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. Est verò rursus Tertullianicum decucurisse.

147. & ad Deum Christum, &c.] Hic supplemus, sicut etiam supra legitur, ex 1. Variæ. MS. cod. Quod vere Christus sit Deus, infra latius tractabimus lib. aduers. Praxean, ubi id ex Apostolo comprobatur. Atqui sicuti supra ex eodem MS. cod. Vatic. castigauimus: occurret, pro: occurrat; ac: Postula à me, pro: de; &: David filium eum vendicare, pro: eius; denique: regnauit, pro: regnarit.

148. qui totum iam orbem Euangelij sui fide cepit, &c.] Supra c. ult. lib. adu. Iud. Euangelij sui radiis illustrauit. Quomodo autem id verum fuerit atque Tertulliani, vide eiusdem libri Adnotat. nostras cap. 7. nu. 30. & deinceps.

149. Ecce dedi te in dispositionem generis mei, &c.] Adieciimus sicuti supra: mei, quia illud interpretantur B. Iustinus Martyr ubi supra, Lactant. l. 5. c. 20. ac B. Cyrillus epist. de

Immacul. virg. c. 2. & legunt BB. Cyprian. Testim. lib. 2. adu. Iud. c. 7. Ambr. de Virgin. l. 3. & Euseb. Demonstr. Euang. l. 9. c. 15. Idque eo magis, quod apud LXX. corrupta à Iudeis lectio generis Israël etiamnum seruetur; quod miratur vnà mecum Leo de Castro, quum Orig. epist. ad Africanum, & in Leuitici c. 23. hom. 12. tam tum significauerit, adulteratum fuisse quod LXX. transtulerunt: generis nostri. Atqui familiare est Auctori, ut vbiue vocem: ὁ γένος, dispositionem versat, quam alij: testamentum, tum dic, tum paulopost; & cellam, pro: domo.

150. Ecce testimonium eum nationibus posui, &c.] Hæc hinc loco, ad finem capitis vsque peculiariter sunt. Ad idem infuturum vero hunc locum Isai. 55. adlegant, non modo BB. Iustinus & Cyprianus loci citatis, sed etiam Auctor lib. de Trinit. infra Tom. 5. Euseb. Cesar. Demonstr. Euang. l. 6. c. 23. Ambros. serm. 5. & August. conc. 6. in Psal. 118. Theodoret. etiam in Comment. qui adnotat lectionem esse LXX. testimonium, pro eo quod Aquila & Theodotion ac Hebræi omnes, testem.

151. Et disponam vobis, &c.] Hæc verba paulo ante ibidem leguntur; quorum illud: religiosi & fidelia David, latissime & pulcherrime hic Auctor ex collatione aliarum scripturarum explicat, & paucis rursus infra lib. 4. adu. Marc. c. 1. ubi, quomodo etiam hic sub finem capitis, legit: Sancta David & fidelia, cum B. Iustino & aliis Patribus, pro eo quod hic: religiosa & fidelia. utrumque vox Græc: ὁ πρὸς significat.

152. Ex fructu ventris tui, &c.] Etiam istud Psalmi 131. pulcherrime explicat, apud quem proinde lego: Ipsius ergo dicendo ventrem, pro: Ipsius autem: & ut Latina sit oratio, sic quod sequitur distingo: immo ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia David. Atqui, quod de Resurrectione, fidelia, tamquam perpetua, cum aliis Veteribus interpretatur Auctor, imitatur Paulum Act. 13.

153. in secundo Basilium, &c.] Prorsus sic legendum, pro: in primo; nam præterquam quod reperitur hæc scriptura 2. Reg. 7. certe eandem etiam citat ex secundo βασιλειῶν B. Cyprian. Testim. lib. 1. adu. Iud. c. 15. & lib. 2. c. 11. Similiter autem phrasen Auctoris sunt infra lib. 4. c. 21. Habes tertium Basilium, si & quartum reloluas, & c. ac rursus, c. 14. Sic & retrò in βασιλειῶν. Itaque nouam derivationem Latinam facit Auctor Basilium, pro eo quod alij: Regnum transferunt, sicuti etiam adnotauimus Adnot. nostris in B. Cyprian. dist. lib. 1. Testim. nu. 7. Quum autem Auctor & 2. & 3. & 4. Basilium nominaret, videtur olim non fuisse ea distinctio, quæ hodie existit apud LXX. ut duo primi Samuelis nuncupentur, reliqui verò primus & secundus Regum seu Regnorum, maxime quum etiam B. Cyprianus non semel βασιλειῶν primum citet, secundum, tertium, & quartum.

154. Semen tuum, quod erit, inquit, ex ventre tuo, &c.] Sic hunc locum castigauimus ex additione LXX. quæ hodie existat, pro eo quod erat: Semini tuo, ac: ex ventre ipsius, maxime quum illud etiam legat loci citatis B. Cyprianus. Adhuc autem ad verba ibidem sequentia Auctor: Hic edificabit mihi adem, quum subiungit: Quia & adem Dei. Similiter quum addit: Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, ad illa ibidem: Et erigam thronum eius in sæculum, &c. & regnum eius in sæculum.

155. Suscitauit enim illi Satan, id est, hostem, Idu-mæum, &c.] Adhuc id est, quia haud dubie: hostem, addidit, explicandi gratia, quid per Satan intelligeret; quæ voce, sicuti & Græc: σατάν, indeclinabiliter utitur hic Auctor. B. Cyprianus Latine Sathnam transtulit lib. de Unit. Ecclesie, l. de Oratione Dominica, & Testim. lib. 3. c. 80. Atqui de Sathomone similes locos adnotatos habes supra l. 2. adu. Marc. c. 23. num. 152.

CAP. XXI.

156. Sic nec illam iniectionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod non Iudeorum tantum, sed maxime gentium ad Christum conuersio scripturis prædicta sit. Imitatur verò etiam hic B. Iustinum Martyrem aduersus Trym. Mmm. iij

phonem, praesertim de profelytis.

157. nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione, &c.] De Cerdone Marcionis magistro vide supra l. de Praescript. adu. heret. c. 51. her. 16. num. 321.

158. Ecce, inquit Isaias, profelyti per me accedent ad te, &c.] Quid Profelyti, supra adnotauimus l. adu. Iud. cap. 1. num. 1. Quo autem loco Isaias haec habeat, haecenus reperire non potui, nisi forte c. 16. Vbi initio capitis legitur: Habitabunt apud te profugi mei, olim illud lectum fuerit apud LXX. nam totum hoc caput praesum a Iudeis, & nescio quae alia Graeca prorsus cum Hebraeo conuenientia ab illis substituta, adnotauit Leo de Castro in Isaiam. Si quis alius aliquid certius reperire possit, per me licet. Sunt qui adscribunt Isai. 52. sed neque ibi reperitur.

159. Et Nationes, quod sumus nos, &c.] Sic omnino distinguendus est hic locus noua periodo; nam quae praecedunt, sunt verba Marcionis, ab eo loco: quando & profelyti, &c. Legimus autem etiam cum 1. MS. Vatic. cod. habebant, pro: habebant.

160. Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt, &c.] Similiter hunc locum interpretantur non modo Tertullianus, sed ceteri Veteres omnes de Vocatione gentium ad Christum.

161. Et erit, inquit, in nouissimis diebus, &c.] Et hunc locum Isai. 2. similiter Auctor interpretatur supra lib. aduers. Iudaeos, c. 3. imitatus etiam in hoc B. Iustinum Martyrem ubi supra; & Vtrumque imitatur B. Cyprianus lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 18. hoc titulo: Quod in nouissimis temporibus idem mons manifestaretur, super quem gentes venirent. Supplemus autem sicut supra, & apud Isaiam: & aedes Dei, ac paulopost: haec erit via sua nouae legis Euangelium. Rursum etiam citatur & explicatur infra initio lib. 4. aduers. Marc. Ex Syon enim exibit Lex, &c.

162. & Sibynas in falces, &c.] Vtrobique maluit Auctor vocem Graecam seruare hic & infra, pro quo supra: lanceas. Nam (Vt etiam ante me adnotauit Rhenanus) apud Isaiam iuxta LXX. versionem Graecè legitur, & τὰς ζυγύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Est autem ζυγύνη, venabuli genus Auctore Tertulliano. Suidas δλοσὶ δροὺν ἀκόντιον significare scribit, hoc est, telum prorsus ferreum. Nonnumquam λυγύνη siue πῶδον, id est lanceam vel ensen. Omnino autem castigauimus sicut supra: & non discant amplius bellare, pro: dicent, quia Graecè est, μὴ μάθωσιν.

163. Vt & hic discas Christum non bellipotentem, &c.] Adludis ad caput supra 13.

CAP. XXII.

164. Habes & Apostolorum opus praedicatum, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod etiam Apostolorum praedicatio in Nationes, praedicta sit, idque non alterius, sed eiusdem Dei, qui etiam ad exemplar Christi à Iudeis persecutionem passi sint.

165. Quam tempestiui pedes Euangelizantium pacem, euangelizantium bona, &c.] Rursum hic: tempestiui, pro: pulcri. Eodem autem modo locum hunc citant Euseb. l. 3. Demonstr. Euang. c. 1. Origenes in c. Ioan. 13. B. Ambros. l. de Isaac & anima, c. 4. ac Hesychius in Leuit. c. 4. B. Aug. contra Faustum, lib. 32. cap. 10. & B. Hilarius lib. 5. de Trinitate, Apostolus denique Rom. 10. Quare etiam hic corruptam esse lectionem LXX. à Iudeis rectè adnotauit Leo de Castro, atque adeo corrigi debet, & legi: ὡς ὁρατοὶ οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀπολλύειν εἰρήνην, & εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ, pro eo quod hodie deest ὁρατοὶ, ac bis legitur εὐαγγελιζομένοι, & ὡς repetitur.

166. & in terminos terrae voces eorum, &c.] Mirum est quod Auctor tum hic, tum supra cap. 7. lib. adu. Iud. vocem οὐκ ἐμὸν verterit dumtaxat: terrae, quam alij Interpretes omnes, & Psal. 18. & Rom. 10. transferunt: orbis terrae. Supra autem paraphrastice legit: & vsque in terminos, & verba, sicut alij, pro quo hic: voces. Vtrumque significat Graecum ῥήματα.

167. Longè quique à iustitia mea, adpropinquauerunt iustitia mea, & veritati, &c.] Istud haud dubie sumpsit ex cap. 46. Isaiæ, ubi nunc legitur dumtaxat: qui longè à iustitia, adpropinquauit iustitiam meam. Videtur itaque legisse Auctor ἡσίστα, pro: ἡσίστα; & legisse praeerea aliquam vocem quae veritatem significet, & tamen neque in Graeco, neque in Hebraeo aut Chaldaeo exemplaribus inuenitur.

168. renuntiauerunt presbyteris & Archontibus & sacerdotibus Iudaeorum.] Renuntiare hic accipitur sicut supra To. 2. lib. de Corona militis, cap. 3. dixit de baptismo: nos renuntiare diabolo; alibi plerumque accipit renuntiare, pro: demonstrare. Adludatur autem ad cap. 4. Act. quum presbyteris, id est, senioribus, & Archontibus, id est, principibus, & sacerdotibus Iudaeorum, responderunt: Si iustus est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate. Siue ad illud Act. 13. Vobis prius oportuerat predicare verbum Dei, ecce conuertimur ad Gentes.

169. An non vel maxime, inquit, ut alterius Dei praedicatores? &c.] Verba sunt haec Marcionis, sicut etiam illa paulopost: Omnem inquis, &c. vsque: Et qui.

170. separamini qui Domini causam portatis.] paraphrastice interpretatur causam Domini Auctor, ac si dicere velit Propheta: Causam Domini agitis, dum nomen eius ubique praedicatis; pro eo quod est apud aditiones omnes: vasa Domini; nisi malit quis hoc legendum cum Latino: sed illud habent etiam Vat. MS. cod. Conformiter autem Auctori, de Apostolis istud interpretatur B. Hieronymus, quod Apostolus 2. Cor. 16. & alij Veteres in genere ad omnes Christianos referunt. Atqui addit: Iam enim secundum supralcripta, &c. nempe apud eundem Isaiam, immediate ante verba iam citata. Atqui peculiare est Auctori, quod legat & interpretetur: reuelauerat Dominus brachio suo sanctum, pro eo quod alij omnes: brachium sanctum suum; qui vertit etiam: summa terrae, quod est Graecè ἀρχαὶ γῆς, & salutem, σωτηρίαν: pro eo quod interpret Latinus LXX. fines terrae, & salutare, minus proprie. Auctori correspondet B. Cyprianus Test. l. 2. adu. Iud. c. 4. praeferquam quod legat: brachium suum illum sanctum.

171. Videte quomodo perit iustus, &c.] Locum hunc de Christo & Apostolis interpretatur etiam Auctor infra lib. 4. adu. Marc. & in Scorpiaco; imitatus B. Iustinum Mart. Apol. 2. pro Christ. & adu. Tryphonem; & Vtrumque secutus B. Cyprianus Testim. aduers. Iud. lib. 2. cap. 14. cum quibus retinuimus: perit, pro eo quod hodie Graecè est ἀπώλετο, id est: periit. Legentes cum omnibus tam Graecis quam Latinis Patribus, conformiter etiam Hebraico textui: auferuntur; pro: auferentur; & iniustitiae, pro: iustitiae, sicut etiam ante me castigandum dixit Latinus.

172. Venite, inquit, auferamus iustum, &c.] Sicut istud ex c. 2. citat libri Sapientiae, sic supra etiam adludis ad id quod sequitur ibidem, Grauis etiam nobis est ad videndum, supra T. 2. l. de Patient. c. 5. Et hoc Tomo l. de Praescript. adu. heret. c. 7. etiam Salomoni adtribuit illud sap. 1. In simplicitate cordis quaerite Dominum, quo loco vide Adnot. nostras nu. 52. Eodem autem modo de Christo interpretantur hanc scripturam, Clemens Alexandr. l. 5. Stromatum, ubi similem Platonis locum ex 2. lib. de Repub. adlegat, Auctor lib. de Montibus Syon & Syna aduersus Iud. Quorum Clemens cum Auctore nostro legit: auferamus, alter, sicuti vulgò omnes ex Graeco Interpretes: circumueniamus; hodie Graecè est ἐκδιδρασκόμεν, quod insidias tendere proprie significat; quare videtur aliud quam hodie legisse Auctor. Adnotatum fuit ad marginem, & in Indice scripturarum B. Iustini Martyris adu. Tryphonem, tamquam Sap. 2. quod ille citat: Vinciamus iustum, quia inutilis est nobis; verum reperitur iuxta LXX. Isai. 3. pro eo quod B. Hieron. vertit: Dicite iusto, quoniam benè; nam sic citantur etiam à Rufino in Symbolum Apostolorum, inter opera B. Cyprian.

173. Pertransi in medio portae, mediam Ierusalem, &c.] Legimus: mediam Ierusalem, pro: in media; quia illud non modo supra legitur l. adu. Iud. c. 11. sed & Graecè apud LXX. ubi quum hodie legatur conformiter Hebraeo & Chaldaeo textui:

textui: *διελθε μέσσω τῆς πόλεως*, id est: pertransi mediam ciuitatem, videtur legisse Auctor *πύλιν*, quod portam significat. At qui castigamus etiam sicuti supra: & da signum Tau, pro: signa; quia non modo hodie Græcè *σημαίνει* legitur, sed etiam sic B. Cyprianus ad Demetrium. n. 52. ac lib. 2. Testimonium aduersus Iudeos c. 22. Vbi videtur Adnotat. nostras, de legitima additione Vocis Tau ex B. Hieronimo. 105. & supra quoque nu. 142.

174. Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species crucis, &c.] Hoc ipsum imitati videntur Patres nostri, dum ut Missalibus antiquis initio Canonis in littera T. ubi legitur: Te igitur clementissime Pater, solent pictam exhibere crucem Christi; in cuius locum hodie successit ipsa Crucis imago, pagina proxime precedentis. Et verò Tertullianum ferè ad verbum imitatus B. Hieronimus in Comment. Extrinsecus, inquit, Tau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur. Cui similis est locus de signo crucis in frontibus supra Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. ubi num. 40. latissime ea de re tractauimus, & locos insuper aliquos nostros in B. Cyprianum adnotauimus, & aliquid etiam supra ad lib. de Baptismo. num. 1. de signaculo crucis in Baptismo diximus: Quo pertinere videtur etiam, vel potius ad signum crucis in sacrificio Missæ, quod mox subiungit Auctor: & signaculum frontium.

175. in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicam, &c.] Voluit Auctor Latine exprimere quod Græcè est: *ὕμνον σε*, pro quo alij Psal. 21. malunt vertere: laudabo te. Exprimunt etiam sua phrasi: A te laus, mihi, pro eo quod Græcè est: *ἐπαῖνος μὲν*; & ab alijs transfertur laus mea. Priorem autem lectionem, etsi non sequatur, tamen confirmat B. Iustinus Mart. aduersus Tryphonem, dum illud interpretatur de hymnis, quos Christus cum Apostolis celebravit; inter quos præcipuus ille, quo dicto, post institutionem sacrae Eucharistiæ, exierunt in montem Oliueti, Matth. 26. Unde hymnorum usus in Ecclesia sumpsisse suam originem, adnotauimus ad lib. de Orat. Dominica B. Cyprianus. num. 6. & supra etiam adnotauimus Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 520.

176. Et in sexagesimo septimo, &c.] Omnino sic castigauimus, pro: quinquagesimo septimo; neque enim ibi reperitur, sed Psal. 67. quod citat iuxta editionem Romanam: In Ecclesiis benedicite Dominum Deum, pro quo Gallicana & ex Hebræo editio: Deo Domino.

177. ut pariter concurreret & Malachiæ Prophetia, &c.] Etiam hic necessariò emendauimus: Malachiæ, pro: Michæ, nam præterquam quod legatur hæc scriptura Malach. 1. etiam Malachiæ nomine eam nominatim citat Auctor supra lib. aduersus Iudeos. cap. 5. num. 22. & infra lib. 4. aduersus Marcionem. cap. 1. num. 13. Ex quo posteriori loco legimus: glorificatum est, pro: gloriatum, eo quod supra legatur: clarificatum; quo loco vido Adnot. nostras contra Magdenburgenses, qui dictis duobus locis calumniantur Tertullianum hanc Malachiæ Prophetiam interpretari, non de Ecclesiæ sacrificiis, ut ibi loquitur, seu sacrificio, sic hic & infra, quum hic disertis verbis sacrificia explicantur: Gloriæ relatio & benedictio (quæ proprie ad Missæ officium pertinent) & laus & hymni (quæ ad Horarum cantum referri debent) & Ecclesiarum sacramenta & munditiæ sacrificiorum; quæ ad Eucharistiæ sacramentum & sacrificia pertinere quis negare audeat? Et verò, latissime omnes locos Tertulliani, quibus sacrificij Ecclesiæ mentionem facit, adnotauimus lib. de Orat. num. 1.

CAP. XXIII.

178. Nunc quia cum Iudæis negas venisse Christum eorum, &c.] Caput hoc inscripsimus: Iudæorum exitum, quod ob impietatem in Christum passuros esse prædictum est, iam completum esse. In quo rursus ad verbum fere imitatur lib. aduersus Iudeos. cap. 13. unde etiam quædam loca castigauimus ac suppleuimus. Rursus autem exitum vtriusque, pro: exitu accipit. Suppleuimus vero: & despexerunt & interemerunt.

179. Proiecit homo aspernamenta sua, &c.] More suo nouit Auctor: aspernamenta hic dixit, quæ supra: abominamenta, pro eo quod Græcè est *βδέλυγμα*, quod alij: abominabiles verunt. At sicuti ibi, sic & hic castigamus:

vanis & noctuis, pro: nociuis, ut accipiat noctuas pro vesperationibus.

180. Abstulit enim Dominus, &c.] Pulere & hunc locum interpretatur, legens: Abstulit; ut indicet iam completam esse Prophetiam, sicuti etiam alicubi B. Cyprianus, rectè addens: inter cetera, quia multo latius hæc Isaias cap. 3. profertur. Idem interim, qui hic & supra: sapientem architectum interpretatur spiritum sanctum; infra lib. 5. aduersus Marcionem. cap. 6. etiam Paulum Apostolum allegorice interpretatur.

181. Et mandatum est nubibus ne pluerent, &c.] No-uam periodum hic auspicamur, quod reperitur hæc scriptura Isai. 5. castigantes sicuti etiam supra: vineam Sorech, pro: Soreth, de quo vide & Adnotat. nostras ibidem nu. 160. Sine autem legas: charismatum roboribus, sicuti hic & supra excusi, siue: charismatibus prioribus, velut ibi MS. siue cum Vatic. 1. MS. cod. hic: charismatum rationibus; non refert, nisi quod elegantius videatur substractis charismatum rationibus, uti Metaphorice adludat ad rationes quæ subducuntur siue subtrahuntur in computis.

182. Lex & Prophetæ usque ad Ioannem, &c.] Istud Matth. 23. eodem sensu B. Iustinus citat, aduersus Tryphonem Iudæum, & B. Cyprianus lib. Testimonium aduersus Iudeos. cap. 9. titulo: Quod lex prior, quæ per Moysen data est, cessatura esset. Legimus autem sicuti supra: ex perseverantia furoris, pro: ea, claudentes parenthesi (ab illis enim cæpit infamia) retinemes etiam lectionem Rhenani: & tempus medium (id est, signa Græca, per tempus medium) à Tiberio usque ad Vespasianum, non penitentiam intellexissent; pro quo altera lectio supra non ita mihi placet. Vespasianum autem nominat, eo quod sub illo vastata sit Ierusalem, uti ex Iosephi & Philonis historiis Iudaicis notius est, quam ut pluribus sit opus.

183. facta est terra eorum deserta, &c.] Hæc verba desumpta sunt ex Isa. c. 1. quæ non modo dicto c. 13. sed etiam c. 3. lib. aduersus Iudeos. supracitata sunt; ex quibus locis suppleuimus ac legimus: ciuitates eorum exusta igni, ac: derelicta est filia Syon tamquam specula. In hoc solum differt prior locus, quod hic & alibi legatur specula in vinea, vel in cucumerario calula, ibi vero: cala in vinea, vel custodiarium in cucumerario; quomodo etiam B. Cyprianus Testimonium aduersus Iudeos. c. 6. hoc titulo: Quod Ierusalem perdituri essent Iudæi; & ante hos B. Irenæus. l. 4. c. 7. Item Auctor Altercat. Ecclesiæ & Synagoga apud Augustinum. Græcè est, hodie prior loco *σκηνή*, quod umbraculum proprie, posteriori *ὄπταρο* *φύλακτος*, quod pomorum custodiarium significat. Vide etiam similem locum infra l. 4. aduersus Marcionem. ubi ad ipsum Iosephum adludere videtur.

184. Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo, &c.] Rursus hic castigandum Auctorem pro: quinquagesimo septimo, ipse Psal. 58. loquitur, ex quo citatur illud: Disperge illos in virtute tua. Ita enim, sicuti supra, legendum, pro: Disperde, vox Græca *ἀποδοτισον* plus satis indicat, & aditiones omnes consentiunt, maxime quum præmittatur ab Auctore: dispersionem eis postulat.

185. Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate dormietis, &c.] Verbis his finitur c. 50. Isaiæ, quæ ipsa eodem modo interpretantur de incendio totius Iudææ post mortem Christi Salvatoris; B. Cyrillus & Hieronimus in Commentariis; quamquam & alium sensum allegoricum habeant; præterquam quod legunt: Per me. Certe phrasis Græca *δι' ἐμέ*, etiam apud alios Auctores cum Accusatio causam significans, rectè transfertur: Propter me. Sunt autem iterum verba Marcionis: Atquin Christum, &c. usque, Sed ecce, &c.]

186. & dati sunt pessimi pro sepultura, &c.] Quasi aliud agens explicat illud Isai. 53. etiam supra citatum c. 10. lib. aduersus Iudeos. Et dabo malos pro sepultura, & diuites pro morte eius; quod pulere explicat; de militibus, qui (sicuti est Matth. 28.) subreptum cum (sic enim lego, pro: de locupletibus (nempe Christum, adleuauerant; & de locupletibus (nempe Principibus Iudæorum) qui à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti, & antea à Iuda traditore (sicuti est Luc. 22.) traditionem redemerant. Atqui legimus sicuti

supra c. 13. conspirante sensu scripturarum, &c.

187. Vbi ciuitates exurenda, quæ iam in tumulis: &c.] simile est illud de Iudæis supra Tom. 1. Apolog. c. 21. dispersi, palabundi, & cæli & soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege; quibus, nec aduenarum iure, terram patriam, saltem vestigio, salutare conceditur; quæ ipsa verba descripsit B. Cyprian. sub finem libri de Vanitate Idolorum.

188. Iam verò quale est, vt per cælum suum admiserit, &c.] Intelligit hoc de Ascensu Christi in cælum Dei creatoris, de quo imprimis Marc. 16.

CAP. XXIII.

189. Immo, inquis, spero ab illo, &c.] Inscriptionem huic capiti postremo dedimus: Quod restitutio terræ Iudææ allegoricè sit interpretanda. Atqui de regno terreno mille annorum post hanc vitam, quum inter paradoxa Auctoris merito referatur, latius in Prolegomenis; hic dumtaxat, de varia agemus lectione scripturarum, quas pro se perperam citat. Sunt autem iterum verba Marcionis: Immo, inquis, spero ab illo, usque ceterum.

190. Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore, &c.] Adludit ad librum DE PARADISO, aut potius ad librum 4. adu. Marc. c. 4. vbi tractat illud Luc. 16. quod legitur De sinu Abrahæ, in quo Lazari refrigerium; & de inferis, vbi directè tormenta describuntur, ostendens, aliud esse inferos, aliud sinum Abrahæ, ad quem locum hac de re latius.

191. De restitutione verò Iudææ, &c.] Quod restitutio Iudææ (de qua est illa inter cetera Apostolorum interrogatio, Act. 1. Numquid in tempore hoc restitues regnum Israël: & etiam illud Luc. 24. Nos autem sperabamus quòd ipse esset redempturus Israël) allegorica interpretatione, in Christum competat & Ecclesiam; latius infra Tom. 4. ad fragmenta libri DE SPE FIDELIVM; quò etiam Lectorem remittit Auctor; quedam, quantum apparet, hic ex illo repetens, quum subdit: Nam & confitemur, &c. Quod opus si exstaret, possemus certius adnotare, quibus locis scriptura, prophetata sit restitutio Iudææ. Nobis autem occurrit illud Hierem. 31. Qui dispersit sem ventilaui Israël, congregabit eum, &c. quamquam hoc vel ad Israël spirituale populum Christianum referendum sit, vel ad reditum ex Babylone. Item illud Ezech. 28. Colligam Israël ab omnibus gentibus, &c.

192. Hanc & Ezechiel nouit, & Apostolus Ioannes vidit, &c.] De Ioanne Apostolo (quem adeò iterum hic facit Auctorem Apocalypses) quòd Ierusalem de cælo delatam viderit, Apocal. 21. satis notum est; de Ezechiele non ita, nisi fortè adludat ad c. 48. sue Prophetie postremum in calce; vbi postquam ciuitatem Ierusalem descripsit, hoc habet Epiphonema: Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem. Ab Irenæo quidem citatur quod supra adduximus de restitutione Iudææ, Ezech. 28. sed nihil hic ad institutum facit.

193. Denique proximè expunctum est Orientali expeditione, &c.] Prodigium istud hætenus reperire apud ethnicos, immò nec apud Ecclesiasticos historiarum scriptores, potui, quare Lectori diligenti inquirendum relinquo, an in expeditione Orientali Seueri Imperatoris (de qua loqui videtur Auctor) aliquid tale contigerit in Iudæa. Atqui quo sensu dicat Auctor:

demutati in angelicam substantiam, supra diximus cap. 9. nu. 68. Peculiari enim significatione: substantia ab Auctore usurpatur, sicut etiam illud: retractatur, pro: tractatur.

194. Quam in multitudinem arenæ repromittitur, &c.] Rhenanus hic putat etiam figuram esse Græcam, ac si dicat: secundum quam, nempe primam repromissionem; verum: si qua, legatur, nihil opus fuerit; quamquam nihil immutare voluerim, eo quòd illud etiam legant MS. Vatic. cod. Prima repromissio reperitur Gen. 13. altera, 15. Benedictio verò, qua becep. dixit Isaac Iacob filium suum, Gen. 27.

195. Et Euangelium vestrum quoque habet, &c.] Adludit: rursus ad Euangelium Marcionis, siue Lucæ adulteratum; in quo retinuit ille illud Luc. 12. Quærite primùm regnum Dei, & hæc adicientur vobis, sicut patet infra lib. 4. adu. Marc. c. 29. Distinguiamus autem benedictionem Esau, Gen. 27. in hunc modum: De opimitate terræ, dicens, erit inhabitatio tua. Vbi opimitas vox est Tertullianica, Solino nihilominus etiam nota, vbi de arbore Medica agit.

196. Quum verò Iacob, &c.] Istud quod reperitur Gen. 28. paraphrastice transtulit, non ad verbum. Legimus autem cum 1. Vatic. MS. cod. ad interpretationem somnij, pro: somni. Atqui ad verbum transtulit: ὅς ἐστι τὸ τοῦ ἀλλ' ὁ δὲ οὐκ ἔστι. Non est aliud, sed ædes Dei.

197. Qui ædificat in cælum ascensum suum, &c.] Eodem modo rursus hunc locum Amos 9. interpretatur Auctor infra lib. 4. adu. Marc. cap. 34. & iterum lib. 5. cap. 15. denique & in Scorpiaeo cap. 10. vbi latius de illo.

198. Et circundabis enim illos, tibi, inquit, tamquam ornamentum sponse. Istud, etsi prima facie videatur Auctor citare ex eodem Amos, reperitur nihilominus Isai. 49. & citatur etiam lib. 4. adu. Marc. vbi de eo latius.

199. Volant velut qui sunt milui, &c.] Citat istud ex Isai. cap. 31. nam ὄπρεια non dumtaxat aues omnis generis significat, quod alij vertunt, sed etiam accipitres alicubi apud Hesiodum. Atqui Plinio teste, l. 10. c. 10. Milui ex accipitrum sunt genere.

200. Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me, &c.] Hic nouam periodum fecimus, quòd alibi reperitur, nempe Isai. 60. (quemadmodum idipsum citat Auctor infra lib. 5. adu. Marc. cap. 15. quum explicat illud 1. Thessal. 4. quod hic etiam citatur: Auferemur enim in nubibus (sic enim etiam hic lego, pro: in nubes) obuiam Domino.) Vbi aliter legit, sicut etiam hodie Græcè est: & columbæ cum pullis. Ex quo loco etiam coniunxi precedentibus: ad me, distinguens commate quòd sequitur: scilicet, quamquam illud ad me nusquam apud Patres legatur, neque hodie in vlla editione. Atqui parenthesi inclusimus illud (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus secundum Danielem) de quo loco Dan. 7. infra latius lib. 4. adu. Marc. c. 39. vbi c. 21. Lucæ tractat.

201. Audi cælum, & in aures percipe terra, &c.] Auctor quod Græcè est ἄκουε, transtulit: in aures percipe, pro quo alij maluerunt vertere: auribus percipe. Supplemus autem ex Vatic. 1. MS. cod. paulopost: & experimenta. Atqui deinde iam secundo habes: si fortè, hoc ipso capite, pro: fortè.

ARGVMENTVM LIBRI III. ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS Tertullianus aduersus opus Marcionis ex contrarietatum oppositionibus Antitheseis cognominatum, ad separationem Legis & Euangelij coactum, qua duos Deos diuersos, alterum veteris, alterum noui Testamenti diuidebat.

- I. Imprimis diuersitatem præceptorum & disciplinarum non negans, in vnum & eundem Deum competere demonstrat; ex eo quòd ipse Deus creator per Prophetas suos aliam Legem nouam, Euangelij nempe, orituram prædixerit pro veteri, ac testamentum æternum pro temporali.

Deinde,